

TARİH

Okumalarım

Zeki Z. Kırmızı

(2005-2025)

©

Açıklama

Yazarların doğum tarihleri esas alınarak dizinlenmiştir. Doğum tarihi bilinmeyen yazarlar ister istemez en arkaya yerleştirilmiştir.

Zeki Z. Kırmızı

İçindekiler

- **Victor Hehn:** Üzüm ve İncir
- **Lev B. Troçki:** Rus Devrimi Tarihi 1. Şubat Devrimi
- **Lev B. Troçki:** Rus Devrimi Tarihi 2. Ekim Devrimi
- **Yunus Nadi:** Ali Galip Hadisesi
- **Gazi Mustafa Kemal Atatürk:** Söylev
- **Gazi Mustafa Kemal Atatürk:** Nutuk
- **Edward Hallet Carr:** Romantik Sürgünler
- **Falih Rifkî Atay:** Çankaya 1,2,3,4,5: Atatürk Devri Hatıraları
- Doğu Halkları Kurultayı. Belgeler 1,2.
- **Jean Bottero/ Joseph Steve:** Evvel Zaman İçinde Mezopotamya
- **Leslie Lipson:** Uygarlığın Ahlaki Bunalımları
- **Bernard Lewis:** Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği
- **Eric Hobsbawm:** Küreselleşme, demokrasi ve Terörizm
- **Eric Hobsbawm:** Yeni Yüzyılın Eşiğinde
- **Eric Hobsbawm:** Tuhaf Zamanlar
- **Eric Hobsbawm:** Parçalanmış Zamanlar
- **James Joll/ Gordon Martel:** Birinci Dünya Savaşı neden Çıktı?
- **Paolo Rossi:** Gemi batıyor, Seyreden Yok
- **Jean-Paul Roux:** Dinlerin Çarpışması
- **Heiden White:** Metatarih: On dokuzuncu Yüzyıl Avrupa'sında Tarihsel İmgelem
- **Altan Öymen:** Umutlar ve İdamlar
- **Kenan Durukan:** Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu/ Fanon/ Galeanno/ Said
- **Theodore Zeldin:** İnsanlığın Mahrem Tarihi
- **Taner Timur:** Türkler ve Ermeniler
- **Taner Timur:** Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu
- **Taner Timur:** Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi
- **Edward Said:** Kültür ve Emperyalizm
- **Alain Corbin:** Sessizliğin Tarihi: Rönesanstan Günümüze
- **Peter Burke:** Tarihin Görgü Tanıkları
- **Michael Löwy:** Devrim Bir İmdat Frenidir. Walter Benjamin Üzerine Denemeler
- **Averil Cameron:** Bizanslılar
- **Eduardo Galeano:** Latin Amerika'nın Kesik Damarları

- **Hans Peter Duerr:** Çıplaklık ve Utanç
- **Lenn E. Goodman:** İslam Hümanizmi
- **Metin Aydoğan:** Yeni dünya Düzeni: Kemalizm ve Türkiye
- **Metin Aydoğan:** Yeni dünya Düzeni: Kemalizm ve Türkiye 2
- **Zafer Toprak:** Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi
- **Zafer Toprak:** Cumhuriyet ve Antropoloji
- **Charles Lindholm:** İslami Ortadoğu
- **Oğuz Oyan:** Feodalizmden Kapitalizme, Osmanlı'dan Türkiye'ye
- **İlber Ortaylı:** Türklerin Tarihi
- **İlber Ortaylı:** Türklerin Tarihi 2,
- **Tony Judt:** Kötülük Kol Gezerken
- **Tony Judt:** Anılar Şalesi
- **Tony Judt:** Olgular Değişince. Denemeler, 1995-2010
- **Eol Selkirk/ Naomi Rosenblatt/ Shey Wolvek-Pfister:** Çizgilerle II. Dünya Savaşı
- **Hüsnü Mahalli:** Filistin Benimdir
- **Halit Kakinç:** Sultan Galiyev ve Milli Kömünizm
- **Alper Akçam:** Anadolu Rönesansı Esas Duruşta!..
- **Jürgen Osterhammel:** Dönüşen Dünya: Küresel 19.Yüzyıl Tarihi
- **Müslüm Akalın:** Millî Mücadelede Urfa: Anılar Belgeler
- **Enzo Traverso:** Modern Barbarlığın Eleştirisi
- **Cüneyt Akman:** Kahrolsun İstibdat Yaşasın Hürriyet,
- **Veronique Sales, Der.:** Tarihçiler
- **Stephan Reimertz:** Çayın Kültür Tarihi
- **Barış Ünlü:** Türklük Sözleşmesi. Oluşumu, İşleyişi ve Krizi
- **Eluned Summers-Bremner:** Uykusuzluk. Kültürel Bir tarih
- **Frances Stonor Saunders:** Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı
- **Robert Eaglestone:** Postmodernizm ve Holocaust'un İnkâr Edilmesi
- **Özgür Erdem:** Dersim Yalanları ve Gerçekler
- **Shelley Walia:** Edward Said ve Tarih Yazımı
- **Halil Akkurt:** Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları 1960-1980
- **TKP Parti Araştırma Grubu:** Parti Tarihi Cilt 1. 1920-1927
- **TKP Parti Araştırma Grubu:** Parti Tarihi Cilt 2. 1927-1960

VICTOR HEHN (1813-1890, Almanya)

Hehn, Victor; Üzüm ve İncir (Olive, Wein und Feige, 1992), Çev. Necati Aça, Dost Yayınları, Birinci basım, 2003, Ankara, 112 s.

Ekin (*kültür*) tarihçisi Hehn, Batı odaklı bakış açısına *sert* bir darbe indiriyor bence. Çevre, bitki örtüsü her zaman böyle değildi ve tarım insan kültürüdür. Yapılmıştır. *Zeytin*, *üzüm* ve *incir* doğudan batıya, Girit ve Yunanistan üzerinden İtalya ve Avrupa'ya geçmiştir.

Hehn'in çalışmasının (*Das Salz: eine kulturhistorische Studie, 1873*) bir bölümü (çok sonradan yayınlanan bu kitap).

(2000-2005)

LEV B. TROÇKİ (1879-1940, Rusya)

Troçki, Lev; Rus Devrimi Tarihi 1. Şubat Devrimi (История русской революции I, 1931), Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayınları, Birinci basım, 1998, İstanbul, 503 s.

Troçki'nin bu yapıtı (İstanbul'da Büyükdada'da 1932'lerde yazılmış), büyük devrime birinci elden, canlı, renkli, kişisel bir tanıklık. Eytışimsel bir tarih anlayışının parlak örnekleri sayfalara yansıyor, bireyler ve kitleler iç içe. Tinbilim ekonomiyle yan yana. Troçki'nin hem eylemde hem düşüncede bir öke (*dahi*) olduğu kesin. Birinci cilt *Şubat Devrimi* günlerine tanıklık ediyor.

*

Troçki, Lev; Rus Devrimi Tarihi 2. Ekim Devrimi (История русской революции II, 1933), Çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayınları, Birinci basım, 1998, İstanbul, 365 s.

İkinci cilt Ekim Devrimi'ni değil, öncesini anlatıyor. Acaba devamı yok mu? Stalin eleştirileri ilginç ve önemli.

(2000-2500)

YUNUS NADİ (1879-1945, Türkiye)

**Nadi, Yunus; Ali Galip Hadisesi (Teşebbüsü Ali Galib Hadisesi, 1955),
Ed. Nurer Uğurlu,
Cumhuriyet Yayınları, 2000**

Yunus Nadi, ünlü ***Ali Galip Hadisesi***'nde Ali Galip'in ipliğini belgelerle pazara çıkarıyor ve Ali Galip bana çok tanıdık geliyor. Doğrucu Cumhuriyetin gerçek kurucularının soyu ve ülküleri sürmüyor ama bugün ülkemiz Ali Galipler toplumu. Bunu nasıl becerdik bilemiyorum.
Acaba Aziz Nesin, *Zübük*'ü yazarken Ali Galip'i biliyor muydu?

(2000-2005)

GAZİ MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1881-1938)

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; Söylev (Tarih, 1927), Cilt I-II. Ed. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Çağdaş Yayınları, 1987

Cumhuriyetimizin temel kitabı, bir başyapıt.

(2000 – 2005)

*

Atatürk, Gazi Mustafa Kemal; Nutuk (Tarih, 1927), Ed. Alper Çeker, İBB Kültür AŞ yayınları, Birinci basım, Temmuz 2020, İstanbul, 1304 s., Büyük boy, Ciltli, Belge ekli.

Neredeyse 6 aydan beri okuduğum ikinci **Nutuk** okumam bitti. Öyle sanıyorum 15-20 yıl önce Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun, ilk meclis yazmanı (*kâtip*), sonraların büyük hukukçusu, ordinaryus profesörünün dilini yalınlaştırdığı ve özenle baskıya hazırladığı **Söylev**'i okumuştum. Ama yeni baskının çekiciliğine dayanamadım ve bu kez güzelduyusal (*estetik*) kaygıyı bir yana bırakıp bilgisel beklentimi doyumak için yavaş yavaş, sindirerek okudum. '*Bilgisel beklenti*' derken; belgelerin ek cilt olarak sunulmak yerine söylev içindeki yerine yerleştirilmesinden, anlatılan olay, dönem ya da sorunun tarihsel kişilerinin kutu içinde kısa tanıtımlarından, daha önemlisi aynı olay, dönem ya da düşüncelere başkalarının anı, tarih, günce vb. ile kendi açılarından bakışlarının da tam yerinde sunumundan söz ediyorum. Böylece Atatürk'ün 1919-1924 arası *Kurtuluş Dönemi*'ne ilişkin büyük yorumu dönemin tüm öznelere katılımıyla varsıllaştırılmış oluyor. Bu söylevin saf, yazınsal tümlüğünü ve güzelduyusal etkisini azaltsa da nesnel tarih yaklaşımına dönük bir baskının da önemi yabana atılamaz. Çok öğretici, aydınlatıcı bir baskı ve İBB yönetimini kutlamak gerek.

İçeriğe ise hiç girmeyeceğim. Bir büyük uzak-yakın görülü (*stratejist* ve *taktisyen*) tarihsel kişiden ve onun güçlü, yaratıcı istencinden söz ediyoruz. Önderliğini ve

tarihsel girişimini faşizme değil de demokratik bir geleceğe taşıma yönündeki donanımı ülkenin umudu oldu, olabilirdi ama sürdürülemedi. Ben **Nutuk**'un ikinci okumasında *Kurtuluş Savaşı*mızın ayrıntıları hakkında bilgilenmekten çok 'tarih' kavramı üzerine yeniden düşünme gereği duymaktan hoşnudum. Çünkü 'olay' ancak bağlamıyla 'olay' ya da 'tarihsel olay'dır. Yoksa dünün doğrusu bugünün yanlışına yerine kolayca geçirilir ya da *vice versa*.

(2021)

EDWARD HALLET CARR (1892-1982, İngiltere)

Carr, Edward Hallet; Romantik Sürgünler (The romantic exiles, 1933),
Çev. Selda Somuncuoğlu,
Çiviyazıları Yayınları, Birinci basım, 2001, İstanbul, 431 s.

Ağırlıklı olarak Herzen'in, sonra Ogarev, Herwegh, Bakunin, Dolgorukov, vb. nin Avrupa sürgün yıllarının roman kurgusu içerisinde belgesel ve buruk bu öyküsü türünde bir klasik olmalı. Çok etkileyici ve öğretici bir yapıt. Bir dönemin ve rüzgarının (*romantizm*) insanların yaşamları üzerinde ne denli belirleyici olabileceğinin de kanıtı. Onların kişisel dramlarını, tarihsel dramlarından ayırmak olanaksız. Carr bunu çok iyi yakalıyor. Rus aydınlanması için mutlaka okunmalı. Çeviri başarısız...

(2000-2005)

FALİH RIFKI ATAY (1894-1971, Türkiye)

**Atay, Falih Rifki; Çankaya 1,2,3,4,5: Atatürk Devri Hatıraları (1961, Anı-Gözlem),
Cumhuriyet Yayınları, 1999**

Bu Cumhuriyetimizin önemli yapıtı için çok geç bir okuma... Duyarlı, coşkulu ve içten. *Kuruluş*'un somut, etkileyici öyküsü. Ders kitabı olarak okutulmalıydı.

(2000-2005)

1. Doğu Halkları Kurultayı. Belgeler 1,2. (1920, Bakü), Ed. Nurer Uğurlu
Cumhuriyet Yayınları, Birinci basım, 2000, İstanbul, 128+144 s.

Cumhuriyet gazetesinin önemli bir hizmeti olan bu 2 ciltlik yapıt, özellikle 2. Komintern toplantısında alınan karar üzerine toplanan **1. Doğu Halkları Kurultayı belgelerini** içeriyor ve Türk ulusal devrimiyle ilgili (3 farklı Türk delegasyonu ile; ki bunlar T.C., TKP, Enverciler'di) önemli değerlendirmeler içeriyor. Gerçekçi kurultay, desteğini kimi sakıncalarla TC'den yana koyuyor. Bu gerçekçilikte *reel-politik*'in kuşkusuz büyük rolü var.

(2000-2005)

JEAN BOTTERO (1914-2007, Fransa)
MARIE-JOSEPH STEVE (1911, Fransa)

Bottero, Jean/Steve, Joseph; Evvel Zaman İçinde Mezopotamya (Il était une fois la Mésopotamie, 1993), Çev. Anita Tatlier, Yapı Kredi Yayınları, Birinci basım, 2001, İstanbul, 160 s.

Persopolis yazıtlarıyla başlayan büyük serüven... Gizemli üç yazı. Eski Farsça, Elamca (!), Asurca (Sami dillerine dayalı).

Sümerceye doğru giden yol...

Kuzeyden güneye doğru Asur, Akad, Babilonya ve Sümer ülkesi...

Şu anda, bugün, insanoğlunun öyküsünün kaynağı **ABD** ve **İngiltere**'ce bombalanıyor. Yok ediliyor.

Bugün: 21 Mart 2003.

(2000-2005)

LESLIE LIPSON (1912-2000, ABD)

Lipson, Leslie; Uygarlığın Ahlaki Bunalımları (The ethical crises of civilization, 1993), Çev. Jale Çam Yeşiltaş, Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci basım, 2000, İstanbul, 325 s.

Lipson'un temel tezi, *ahlaksal bir devrime* ivedi olarak gerek duyduğumuz... Eğer seçimi hızlı ve doğru yapmazsak, tüm insanlık kültürümüzle birlikte yokluk uçurumuna yuvarlanmak üzereyiz ve bu çok da olası...

Her türlü dinsel, ulusal (politik) sınır ve önyargılar aşılmalı, evrensel bir hümanizma ruhu canlandırılmalıdır (Eksen çağ).

Lipson tarihte yükseliş ve düşüşlerin izlerini sürüyor ve dramatik anlatımı son derece etkileyici.

Ama Lipson'un aydınlanma ve ışık yanlısı bu güzel metni, bana bazı boşluklar içeriyor gibi geldi. Bunları uzun uzun tartışmak gerekir, ama ne yazık ki yapamayacağım.

(2000-2005)

BERNARD LEWIS (1916-2018, İngiltere)

Lewis, Bernard; Ortadoğu'nun Çoklu Kimliği (The Multiple Identities of the Middle East, 1998), Çev. Mehmet Harmancı, Sabah Yayınları, Birinci basım, 2000, İstanbul, 109 s.

Tarihçi Lewis'in yapıtı önemli olmakla birlikte derinlikten yoksun. Ortadoğu'yu din, ırk ve dil, ülke, millet, devlet, semboller, yabancılar ve kafirler, emeller açısından irdeleyen Lewis, temel kimlik oluşturunucusu olarak **doğum** ve **devlet** kimliğini vurguluyor.

(2000-2005)

ERIC HOBSBAWM (1917-2012, İngiltere)

**Hobsbawm, Eric; Küreselleşme, demokrasi ve Terörizm (2007),
Çev. Osman Akinhay
Agora yayınları, Birinci basım, Şubat 2008, İstanbul, 182 s.**

Osman Akinhay'ın başarılı Türkçesiyle Hobsbawm'ın yakın dönemlerde Avrupa'nın değişik kentlerinde sunduğu bildirilerin, yaptığı konuşmaların izleksel bir toplu sunumu kitap. Ünlü tarihçi, savaştan sonra gemiyi terk eden komünist aydınlardan olmadı. İngiltere komünist Partisi üyeliğini sanırım 1999'lara değin sürdürdü. Gerekçesi çok yalın: duygusallık... Bu hoş bir şey elbette, ama daha geçerli gerekçeler bulamamasında da iç burkan çok şey var.

'Söz'un *gerçekle bağının koptuğu*' dünyamızda 20.yüzyılı boydan boya kesen yaşamöyküsüyle geldiği noktada Hobsbawm, artık sözünü esirgemeyecek ve sakınmayacaktır. Genel olarak yaklaşımında malzemeye yönelik bir dikkati sezinledim ve bütünsel (total) açıklamalara yüz vermiyor. Bu anlamda bağımsız ve özgür bir kişilik, bir yetke olarak görülebilir. Kimseye, onu destekleyecek tezler sunmuyor. Kafasında dünyayı karmaşık ilişkileriyle çerçeveleyecek bir 'aydınlanma' geleneğini taşıdığı ise açık. Birçok 'yeni' olguyu özenle dikkate almasına karşın, bunların parlak göstörileriyle büyüldüğünü sanmıyorum. Duruşu eleştiriden vazgeçmiş değil, tersine... Benim için değerli, iyi olan da bu. Hobsbawm, küreselleşme tanımlarında benim için tartışmalı olsa da, kılavuzluk yapmayı sürdürüyor. İdeolojik körlüğe yüz vermeyişi ve olgunun yeni bir ışık altında öne çıkarılışı bence artılarından. O zaman küreselleşme, demokrasi, emperyalizm, vb. bir çok kavram içerik terslenmesi, değişimi, bozunumuna uğramıyor onda, yalnızca zenginleşiyor.

20. Yüzyılda savaş ve barış'a baktığı ilk yazıda, ABD'de içinde olmak üzere yeryüzünde bir tek devlet gücünün, kalıcı bir denetim oluşturmayaacağını, merkezi (teritoryal) hükümetlerin zayıflamasını savaş olasılığını güçlendirdiğini saptıyor ve 21. Yüzyılın bir barış yüzyılı olma şansı düşüktür, diyor.

21. Yüzyılın Başında Savaş, Barış ve Hegemonya makalesinde, tarihin hızlandığını, kent nüfusunun arttığını, egemen teoloji serbest piyasa imanı sayesinde devletin taşeronlaştığını (ordunun bile), yurttaşların yönetime kendilerini bağlı sayma (boyun eğme) eşiklerinin düştüğünü, küresel bir denetimin günümüzde zor olduğunu (1. Kontrolsüz serbest piyasa küreselleşmesi, 2. Çoklu uluslar arası Büyük Devlet sistemi yokluğu nedeniyle) belirttikten sonra, asıl sorunun, tarihsel bakımdan benzeri

görülmelik bir proje olan tek bir devletin dünya çapında egemenliğinin mümkün olup olmadığı biçiminde sorulması gerektiğini söylüyor. Bunun yanıtı ABD olamaz, çünkü imparatorlukları sürdürmek için onu kurmak için gerekenden çok silah gerekir. Napoleon’dan bir alıntı yapıyor burada Hobsbawm: “Snglerle her Şeyi yapabilirsiniz, ama onların üstüne oturamazsınız”. ABD hoşumıza gitsin gitmesin emperyal bir g olarak kalacaktır. Umabileceğimiz tek seçenek, onun dünya için daha az tehlikeli bir seçenek olarak kalmasıdır. (42)

Amerikan Hegemonyası Britanya İmparatorluğundan Neden Farklıdır?

Sorusunun yanıtını aradığı bu yazısında, Hobsbawm 21. Yüzyılın eşiğinde bir Dünya İmparatorluğu arayışına gönderme yapar. Bu eğilimin kaynakları arasında; küreselleşme ile geleneksel siyaset arasında büyüyen gerilimi, uluslar arası g dengesinin kşn, ulus devletin kendi egemenlik alanı üzerinde denetimi sürdürmede içine düştüğü krizi, toplumsal/insani falezetlerin geri dönüşü ve genel korku atmosferinin artışı sayar. Dünya daha fazla ulusüstü çözümler arayışı içine girmektedir, ama bunun için gerekli güç olmadığı gibi siyasal kararlar alma yeteneğine sahip küresel çapta bir otorite de yoktur (48) Dolayısıyla dünya barışı bir dştr. Arkasından Hobsbawm ABD’nin egemenliğinin geçmişte ve bugünkü kaynaklarını, niteliğini çözümlüyor, gelecekte ABD barışının olanaksızlığını göstermeye alışıyor.

İmparatorlukların Sonu zerine başlıklı yazı, önemli bir Şeye işaret ediyor: imparatorlukların varlıkları süresince kendi tebalarına taşıdıkları faydaları abartma yönünde güçlü bir eğilim etkili olmaktadır (76). Tarihi ayakları üzerine dikmek gerekirse, “*gerçek şudur ki, imparatorlukları sona erdiren etkenin, tek başına bağımlı halkların başkaldırması olduğu durumlar çok enderdi.*”(79) İmparatorluklar şiddet kullanarak yerleşseler de, bu onları gittikleri yerde kalıcı yapamaz. Bunun için gereken, yerel çıkar çevreleriyle işbirliği yapmak ve fiili gücün meşruiyetini elde etmek... ABD, Irak’ta verdiği örnek buna aykırıdır. Yani, imparatorluklar ağı bitmiştir. “*Dolayısıyla, 21. Yüzyılın küreselleşmiş dünyasını organize etmenin başka bir yolunu bulmalıyız.*”(82)

Hobsbawm’ın geliştirdiği tez, Negri, Huntigton vb. tezleriyle de çatışarak, deneyimli bir tarihye yakışan bir olumsuz yargıya bağlanır. Geleceği tek bir güce bağlı bir imparatorluk olarak tasarlayamayız. Bu önemli bir katkıdır bence.

Yeni Yüzyılda Milletler ve milliyetçilik, milliyetçilik konusunda uzman Hobsbawm’ın bir başka önemli yazısı. Benim ve birçok insanın düşünce geleneklerine aykırı düşen, şaşırtıcı ve yeni, öğretici yargılarını, tabuları kırarak apaçık dile getiriyor. Acı olan bu denli çok önyargıyı nerede ve ne zaman biriktirdiğimizdir. Onun da işaret ettiği gibi, ulus tasarımı, ama birçok topluluk tasarımı da, ideolojik bir kabukla kendini dışavuruyor, gösteriyor.

Benedict Anderson’dan bir aktarma yapıyor Hobsbawm. 21. Yüzyılın belgesi doğum kağıdı değil, pasaporttur. Ulus devletin meşruiyetinin kendi toprakları üzerinde aşırı zayıfladığına altını çizerek bir kez daha değinen yazar, ‘ulus devletin bittiği’ tezlerine de çok sıcak değil.

zmlemesini özellikle futbol rneği üzerinden, ilginç gözlemler yaparak sürdürmektedir.

Demokrasinin Geleceği, yine bir çok kemikleşmiş yargıyı fiskelıyor. Demokrasi hakkında rasyonel denebilecek kamusal tartışmaların yürütülmesi, hem zorunlu, hem de alışık olunmadık düzeyde gctr (99) rneğin, oy kullanma özgürlüğü, hakları güvence altına almaya yetmez, ama halkların sevilmeyen hkmetlerden kurtulmasını sağlar (101) Birkaç gözlem yapar: 1) Liberal demokrasi, ulus devlet tasarımıyla bağlıdır, 2. Öyle etkenler vardır ki, bunlar devredeyken liberal demokrasi

her zaman ve ipso facto (yalnızca bu nedenle) demokratik olmayan yönetimlerden üstün olmayabilir. Ülkelerin refahı hiç de kurumsal düzenlemelerden bir çeşidinin varlığı ya da yokluğuna bağlı değildir (103), 3. Demokrasi tüm yönetim biçimlerinden en az kötü olanıdır (Churchill).

Bu konuda temel ölçütü, halk kavramının devlet idare etmenin tüm yollarının temeli ve ortak referans noktasını oluşturmada, görüyor Hobsbawm. Halkın rejime katılma, onu benimseme isteğini sürdürmesi ya da kaybetmesi bir çok şeyi açıklayabilir. 20.yüzyılda gerçek bu ama ya 21.yüzyıl? Yazının temel argümanı da bu: küreselleşmiş kapitalist gelişme bu sürecin temelini yıkmaktadır? Liberal demokrasi kriz içindedir ve bu artacaktır. Nedeni demokrasi kavramının ulus potasıyla yakın, zorunlu ilişkisidir. Ulus devlet ise geçmiş dayanaklarını tek tek yitirmektedir. *“Azami kara dayalı özel şirketin çalışma tarzı, hükümetin bile özlemini duyduğu model haline gelmiştir.”*(109) Sonuç, egemen teritoryal devlet bugün dünden daha zayıftır. Faaliyetlerinin kapsam ve etkinliği daha az, yurttaşlarının pasif itaati ve aktif hizmetiyle sağladığı hakimiyet iniştedir. Bölünmez cumhuriyet artık tartışmalıdır. Bütün bunlar demokrasinin geleceğini etkileyecektir kaçınılmaz olarak.

Ulus devlet mevzilerini korumalı, küresel şirketin gündelik yaşama müdahalesini dengelemelidir. Konumlarını terk etmemelidir. Referandum vb. teknikler ulus devlete aradığı desteği her zaman sağlamayabilir. Motorlu taşıtların çevre sorunları yaratması referandum konusu yapılmamalıdır. *“Kısacası, hükümetin özgül görevlerini fiilen –nasıl ifade edilmiş olursa olsun- ‘halkın iradesi’ belirleyemez.”*(115) Sovyet sistemini başarısız kılan halkın çıkarları adına kararları alanlar ile o kararların zorla dayatıldığı kesimler arasında çift yönlü bir trafiğin olmasıydı.. Son yılların laissez-faire küreselleşmesi de aynı hataya düşmüştür. Bu küreselleşme ulusal hükümetlerin önlerini temizlemesiyle, açmasıyla olmuştur.

Hükümetler yine de varlık ve etkilerini (belirleyicilik anlamında) sürdüreceklerdir. *“21.yüzyılın sorunlarını, onlarla başa çıkmaya hiç uygun düşmeyen bir dizi siyasal mekanizmalarla karşılıyor durumda olacağız.”*(120)

Demokrasiyi Yaymak, demokrasinin ordularca yayılmasının fiilen mümkün olabileceği tehlikeli ve yanıltıcı görüşünü eleştirmektedir. Global köyde siyaset niye tektipleşmesin, kolaycılığı günümüzde yaygın bir düşüncedir. *“Çağımızın barbarlaşması hem iyi hem de kötü imparatorlukların eseridir ve ‘teröre karşı savaş’ sloganı da bu barbarlığın değirmenine su taşımaktadır.”*(125) Birçok alan seçmenin etki alanının dışındadır artık. Demokrasi, arzu edilse de, küresel ve ulusaşırı sorunları çözmenin etkili aracı olmaktan çıkmıştır (127) Seçim demokrasisi ve temsili sistemler, kararların demokratik yollarla alınması konusunda en ufak bir güvence sağlamazlar gerçekte. Kararlar hep özel ve gizli gruplarca alınır. Etkili ölçüde basın özgürlüğünü, yurttaş haklarını ve bağımsız yargıyı güvenceleyen şey, seçim demokrasisi değildir (127)

Terör, yine 1960’lardan sonra ulus devletin yurttaşlar gözünde meşruiyetini yitirdiği tezine yaslanıyor (haklı olarak). Şiddet görüntü, ses ve anlatım olarak gündelik yaşama yayılırken, toplumsal denetimler süreç içinde azalmaktadır (135) *“İşlerin seyri daha kötü doğrultuda değişmişse, bunun sebebi teröristlerin eylemleri değil, ABD hükümetinin eylemleridir.”*(145) Tehlikenin kaynağı, Müslüman intihar bombacıları değildir (147)

Şiddet Çağında Kamusal Düzen, şiddetin en önemli kaynaklarından biri olarak silahların neredeyse serbestçe dolaşımını gösteriyor. Birkaç gözlemine aktarıyor. İlki daha önce de sıkça dile getirdiği, toplumsal kuralların ve uzlaşımın zayıflaması (Bkz.Rene Girard). İkincisi, devletin (teritoryal) krize girmesi.

11 Eylül şiddetin nicelik ve niteliği açısından bir dönüm noktası olmuştur. Koşullar artık normal değildir. Kitle üzerinde paranoya belirleyici olmaktadır.

Ama ne olursa olsun, terör bir savaş değil ve olmayacak Hobsbawm'a göre. "Temelde, son derece ciddi bir kamu düzeni sorunudur."(164)

İmparatorluk Gittikçe ve hala Genişliyor, küreselleşmenin işlemeyen tek yönü çağımızın hala ulus devletler çağı olması, diye başlıyor. "Bugün yeryüzünde, insanlığa hayır işledikleri inancıyla kendi çıkarını koalamaktan başka bir şey yapmayan imparatorluklardan daha tehlikeli bir şey hemen hemen hiç yoktur." (171) Hobsbawm için asıl tehlikeli olan Pentagon arkasındaki ideolojiden nefret edip de, başarılı oldukları bazı yerel ve bölgesel adaletsizliklerin ortadan kalkmasını sağlayacağı gerekçesiyle ABD projesine destek verenlerdir. Bu modele 'insan hakları emperyalizmi' adı verilebilir. Balkanlar örneği açıktır (179) "Şu andaki başlıca uğraşımız, ABD'yi –kontrol altında tutmak mümkün olmasa bile- her şartta eğitmek, ya da yeniden eğitmek yönünde tasarlanmalıdır."(182)

(2008)

*

Hobsbawm, Eric; Yeni Yüzyılın Eşiğinde (2000), Çev. İbrahim Yıldız Yordam yayınları, Birinci basım, Ocak 2007, İstanbul, 190s.

İtalyan gazeteci Antonio Polita ile 1999 yılında hemen her konuya değinen bir söyleşi yapıyor Eric Hobsbawm. İbrahim Yıldız kusursuz denebilecek çevirisinden tüm Hobsbawm okumaları gibi zevkle okuduğum bir kitap oldu bu da. Aslında bir önceki Hobsbawm okuma daha sonraki bir tarihe ait (2007). Üstelik içerik hemen hemen ortak... Ama bu söyleşide üçüncü binyılın eşiğinde izlekler daha genel, geleceğe dönük ve toplu bir çerçevede irdeleniyor. Uzmanlığının bilgelik aşamasında bir aydının dünya ve insanlık durumu üzerine kapsayıcı ve kavrayıcı bakışının önemli olmadığını kim söyleyebilir. Ne denli önemli olduğunu anlatmaya da benim sözüm yetmez.

Savaş, Barış, imparatorluk, küreselleşme, sol, yeni insan, gelecek gibi kavramlar ele alınıyor. Önemli bir kitap...

Olan biteni aktaran değil, çözümleyen (analitik) bir tarih(çi) duruşu olduğunu belirtiyor söyleşinin başında Hobsbawm.

Ulus devletin tarihsel gerekçesini yitirmesi savaş ve barışın yeniden değerlendirmesini zorunlu kılıyor. Yeni bağlamlarda yeni kavrayış ve kurumlaşmalar tarihi zorluyor. ABD'nin bu çerçevede yeni kimliği oldukça endişe vericidir. Onun sırf iyilik olsun diye, kendi çıkarlarına rağmen savaşa girdiği tek bir örnek gösterilemez, diyor bu büyük tarihçi. Balkanlar ve ulus devletin bölünmesi konularını değerlendiren Hobsbawm, kendi kaderini belirleme hakkı, böyle bir ayrılma gerçekte hiç yaşanmadı, diyor. Aşağıdan gelen güçlü bir halk hareketi asıl tetikleyici olmamıştır, anlamında söylüyor bunu (35). Ulusal mitler insanların gerçek deneyimlerinden ve kendiliğinden doğmaz. Dışarıdan gelir. [Bu bence ufuk açıcı bir yargıdır-ZK] Verdiği İsrail örneği çarpıcıdır. Yaratılmış bir ulus arkeolojisinin, yerel arkeolojiyi nasıl tarumar ettiğini göstermektedir. Tarihsel yeniden inşaya çarpıcı diğer bir örnek de Yunanistan'dır.

İmparatorluk kavramının yeniden yorumlanmasını değerlendirirken, biraz serinkanlı olmaya davet ediyor insanları Tarihçi. Acaba, diye soruyor. Acele sonuçlar çıkarılmaktadır ona göre. Bugün tek bir gücün dünya politikasını denetleyebileceği

düşüncesi yanlıştır. ABD bunu yapmaya kalkışıyor. Bunun nedeni tarihseldir (kuruluş ideolojisinde yatan devrim taşıma, dönüştürme misyonu ve dengeleyecek bir başka güç eksikliği). Bu tehlikeli bir kumar, risk taşıyor.

Teknoloji, iletişim araçları ve ekonomide küreselleşme eğilimine karşın politikada bu sözkonusu değildir. Küreselleşme eşitsiz ve değişken bir dünyada, ürünlere eşitlikçe bir erişimi temin etme emeli beslemesi. Bu iki soyut kavram arasında bir gerilim oluşmaktadır (78). [Bu noktada bir Hobsbawm eleştirisi yapabilirim. Marksist geleneklere bağlı bu tarihçi, küresel refahın artışına ve tüketimin eşitleyici boyutlarına gönderme yaparken, ekonomi politikin içkin ve çelişik özünü pek dikkate alıyor görünmüyor. Somut tarihsel olguyu açıklıyor açıklamasına, ama altında yatan ve somut tarihsel olguyu zorlayan, güdümleyen 'artık-değer' meselesine 'kar' terimiyle bakıyor ve onun da azalma yönünde eğilimine ilişkin kapitalist-emperyalist (bunu küresel olarak da okuyabiliriz) çözümünü piyasa ve değişim ölçeğinde değerlendiriyor. Yani sistem içi bir reformist bakışı taşıyor. Bu belki böylesi popüler metinlerde derinleştirilmeyen alanlarla ilgili olabilir. Ama canalcı nokta, tüm sistemi açıklayabilecek ve oldukça zor elde edilmiş, sınanmış bir kavram(laştırma) devre dışına çıkarılmış oluyor. O zaman, o kaynaklarla tanışmış insanlar bocalıyor. Bir başka bence vahim nokta da, üretimde insan faktörünün azalma eğilimini saltık sınırlarına değin olanaklı görmesi. Yani amaç dünya için üretmek mi, kar mı? Burada, yaklaşımda bir çelişki var.-ZK] Uluslar arası örgütler ancak ulus devletlerin izni sayesinde varlıklarını sürdürürler. Bunların bağımsız güçleri yoktur. Sorun, hükümetlerin uluslar arası şirketleri kendi sınırları içinde denetleyebilmesi değil, küresel denetime ilişkindir. Hükümet-küresel şirket çatışmaları hangi düzlemde çözülecektir?

ABD küresel bir finans sistemi kurmada yeterli ve yetenekli değil. Orta boy ülkeler ise, küreselleşmeden tümüyle kopmadan, küresel ekonomiye referansta bulunmadan ekonomi politika uygulama seçeneğine sahip görünmüyorlar. En büyük sorun üretim sorunu olmaktan çıkmış, bölüşüm sorunu olmuştur. *"Asıl sorun bu zenginliğin nasıl paylaşılabileceği noktasında düğümlenmektedir."*(102) Bu yeniden paylaşımı sağlayacak bir kamu otoritesi zorunlu. Eh, bunun için de yeni bir düzen, devrim gerekmiyor mu? [Sanki sistem bunu dert edinmiş, edebilirmiş gibi-ZK].

Solun krizi tüketim toplumu ve özgürlükle bireysel seçimin özdeşleşmesiyle yakından ilgili. Soru bile kendi içinde bu nedenle tersleşiyor. Muhafazakarlar devrimci, sol gelenek tutucu çizgilere ve yorumlara muhatap oluyor. Örneğin bir soru şöyle bitiyor: *"Sol, işçi demokrasisi fikrini, tüketici demokrasisi fikrine feda etmeli mi?"*(127) Hobsbawm önemli bir şeye işaret ediyor: Politika giderek azınlıkların yön verdiği bir şey haline geliyor. Bu sol, hatta kamusal yaşam için hiç iyi değil (131).

Piyasa değerlerine tapınmak uzun sürmeyecektir. Kadınlar yönetimde daha çok yeralsalar da bu politikanın daha feminen olduğu anlamına gelmiyor. Evde çalışma vb. yaklaşımlar işten atılmaları haklılaştıran güzellemelerden öteye geçmezler. Dünya besin kıtlığının falan eşiğinde değildir. Eşitsiz paylaşım sorunun temeli.

"Yeryüzünün görünümünü değiştirmek zorunlu olarak bir felakete yol açmaz. Çevre iyiden kötüye korkunç dikey geçişlerle değil, yatay olarak da değişikliklere uğratılabilir."(171) Sorun doğayı çekip çevirmede. Temel soru ise: Kim? Otorite kim olacak?

Hobsbawm, 20.yüzyıl değil de 19.yüzyıl tarihçisi olmasının nedenini Sovyet komünist Partisi'nden bağımsız kalma duygusuyla açıklıyor. Dedisinin çok anlamlı olduğu açık... Nasıl bir baskı altında kaldığını tahmin edebiliriz. *"Yaptıklarımın pişman mıyım? Sanmıyorum. Şunu çok iyi biliyorum ki, bağlandığım davanın işlemediği kanıtlandı. Belki de onu seçmemeliydim. Fakat öte yandan insanların daha*

iyi bir dünyaya ilişkin herhangi bir idealleri yoksa, bu bir şeyleri yitirmiş oldukları anlamına gelir. Eğer erkekler ve kadınlar için tek ideal maddi değerler elde etmek suretiyle kişisel mutluluk peşinde koşmak ise, insanoğlu bu durumda bir aşağı tür olmanın ötesine geçemez.”(179) Ve sürdürüyor:

“Mesele siyasal bağlanma değil, bu bağlanmanın doğasıdır. Bu bağlanma Aydınlanma’nın akıl, ilerleme ve bütün insanların daha iyi koşullarda yaşaması gibi büyük ilkelerine mi, yoksa insanların duygularına sislinmekte bunlardan hiç de aşağı kalmayan milliyetçilik ya da ırkçılık gibi başka davalara mı dayanmalı? Bunlar aynı şey değildir. Ben komünizmin; geçmişî Aydınlanma’ya, Amerikan ve Fransız devrimlerine uzanan modern uygarlık geleneğinin bir parçası olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla komünistliğimden pişmanlık duymam mümkün değil. Hem, İtalya ve Büyük Britanya’daki aktivistler başka ülkelerde ve özellikle Rusya’da olup bitenlerden sorumlu tutulamaz. Kendimizle ilgili en fazla şunu söyleyebilirim: Bazen kendimize sakladığımız şeyler oluyordu, bunlar kesenkes bildiğimiz ya da sezinlediğimiz şeylerdi. Gelgelelim, söyleyeceğimiz hiçbir şey Sovyetler Birliği’nde yankı bulmaz, orada bir etki yaratamazdı.”(180)

Ve “gelişme, giderek artan sayıda kadın ve erkeği; başvurabilecekleri hiçbir normun, hiçbir perspektifin ya da hiçbir ortak değerın olmadığı, kendi bireysel ve kolektif varlıklarını ne yapacaklarını bilmedikleri bir durumun kucağına itmektedir (...) *Şu noktada, geleceğe büyük bir iyimserlikle bakamıyorum.” (186)*

(2008)

*

Hobsbawm, Eric; Tuhaf Zamanlar (Interesting Times: A Twentieth-century Life, 2002), Çev. Saliha Nilüfer, İletişim Yayınları, Birinci basım, 2006, İstanbul, 549 s.

Bu önemli Marksist tarihçinin yirminci yüzyılı kuşatan anıları beni tam anlamıyla doyuramasa da ilgiyi hak ediyor (mu?) Bildiğimiz türde bir anı kitabı değil bu. Tarihçinin özgün bakışıyla ilgili dayanak noktalarını, ipuçlarını, beslenme havzasını okura iletme gibi öğretici bir tutumun yanı sıra tarih yapanla tarih yazan eytişimine (*diyalektik*) ilginç ve zor bir örnek olarak seçiliyor.

Hobsbawm sanki ölükese (*otopsi*) masasında tarihin derisini yüzen bir öğretmen gibi *tarihsel olayla* kendi bakışı arasındaki uzaklığın (aralık, mesafe) değişkenliğini sürekli göz önünde tutarak, cazın dizemi (*ritim*), doğaçlama yeteneğine de kendi yöntembilimi girdisi olarak gereken ve yeterli yeri tanıyor. Onun tarihi gibi anıları da bir caz yorumu gibi.

Alçakgönüllülük elbette bu görkemli yaşama ve insana yakışıyor.

(2006)

*

Hobsbawm, Eric; Parçalanmış Zamanlar (Fructured Times-Culture and Society in the Twentieth Century, 2013), Çev. Osman Akinhay

Agora Yayınları, Birinci basım, Ekim 2014, İstanbul, 295 s., Büyük boy.

Hobsbawm benim gerçekten zevk alarak okuduğum tarihçilerden. Tarihsel sıklıkla düzenin, bilimsel yöntemlerin uzun, sabırlı uygulamalarının belli bir aşamasında Hobsbawm gibilerinin sahici tarihçiliklerine kişisel değer, Hobsbawm'ın sözü, ağırlığı da ekleniyor. Bir bilgiyi, veriyi, anıyı, bir yeri/zamanı Hobsbawm'ın yorumlamış, demiş olmasının artı önemi var. Gözü kapalı güvenebilirsiniz ve bunun Marksistliğiyle ilgisi ikincildir, onunla ilişkili olsa bile oradan gelmez. Daha büyük bir donatı, bağlam söz konusu. Onu tarihçi, bilim adamı kimliğine sığdırmak olanaksız. Çağının (20.yüzyıl) Avrupalı aydını niteliğini hakkıyla taşıyabilenlerden...

3 yıl önce (2012) ölen büyük İngiliz tarihçisi köken olarak Avrupalı. Yurdu Almanca sayılabilir. Bu derlenmiş yazılarını bir araya getiren **Parçalanmış Zamanlar: 20. Yüzyılda Kültür ve Toplum**'dan belli. Konusuna egemen bilge biçimiyle hemen okurunun gönlünü çelen Hobsbawm, müzik festivallerinde yaptığı konuşmalar, değişik yerlerde yayınladığı yazılardan oluşan derlemesinin ilk bölümünde (**'Yüksek Kültür'ün Bugünkü Açmazı**) 21.yüzyıl başlarında sanat algısı ve uygulamaları hakkında karamsar sayılabilecek şeyler söyledikten sonra ikinci bölümde (**Burjuva Dünyasının Kültürü**) benim için oldukça eğitici, özel izlekleri öne çıkarıyor. Özellikle Avrupa'da 19 ve 20.yüzyılda *Yahudi Coğrafyası (Mitteleuropa)*, bunun Alman ekiniyle ilişkisi, Yahudiliğin Avrupalılaşıma sürecine katkısı, *Art Nouveau*'nun bağlamı ve gerekçesi, simgesel değeri, yayılımı, halk ekini, avangard(ın başarısızlığı) vb. konularda katkı niteliğinde, görüş açıcı yazılar. Dört bölümde derlenmiş yazılar; 3.bölümde **Belirsizlikler, Bilim, Din**, 4.bölümde **Sanattan Mit'e** başlığı altında toplanmış. "*Akıl ile canlanmış anti-akılın 21.yüzyılın sonraki depremleri ve tsunamilerinde birarada var olabileceğini*" (229) kimsenin söyleyemeyeceğini söyleyen tarihçinin, dünyaya eski yordamlarla bakmanın olanaksızlaştığı, devrimcileştiği dönemlerde sanatsal (özellikle görsel sanatlar) avantgardın bu değişime ayak uyduramadığı görüşü çok ilginçti ve Badiou'nun **Yüzyıl**'ında *Avangardla ilgili bölümle karşılaştırılmayı hak ediyordu. "Özetle, 21.yüzyılda sanatlardaki gerçek devrimi modernizmin avangard akımlarının gerçekleştirmedeğini, bu devrimin resmen 'sanat' sayılan alanın kapsamının dışında meydana geldiğini yadsımak mümkün değildir. Söz konusu devrim, teknoloji ve kitlesel pazarın birleşik mantığıyla, yani estetik tüketimin demokratikleşmesiyle yapılmıştır. Elbette devrimin esas sahibi, fotoğrafın evladı ve 20.yüzyılın merkezi sanatı olan sinemadır."* (259) Bu güzel yazıları geçiştirmek ne kötü. Ama yapacak bir şey yok. Kimin usuna gelir 'kovboy'un tarihsel öyküsünü okuyabileceği. Hobsbawm'ın okuru işte böyle eşsiz sürprizlerle karşılaşmaya hazır olmalı.

(2014)

JAMES JOLL (1918-1994, İngiltere)
GORDON MARTEL (1946, İngiltere)

Joll, James/ Martel, Gordon; Birinci Dünya Savaşı neden Çıktı?
(The Origins of the First World War, 1984), **Çev. Orhan Dinç Tayanç,**
Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci basım, Ekim 2016, İstanbul, 408
s., Büyük boy.

(2018)

PAOLO ROSSI (1923-2012, İtalya)

Rossi, Paolo; Gemi Batıyor, Seyreden Yok (Il passato, la memoria, l'oblio: Sei saggi di storia delle idee, 1991), **Çev. Durdu Kundakçı, Dost yayınları, Birinci basım, 2002, Ankara, 134 s.**

Rossi, tarih boyunca yine batış eğretilmesi çevresinde *ilerleme* kavramını sorguluyor. Duruşu sanki biraz ardçağcı (*postmodern*) bir duruş...

(2000-2005)

JEAN-PAUL ROUX (1925-2009, Fransa)

**Roux, Jean-Paul; Dinlerin arpışması, (Un choc de religions, 2007),
ev. Lale Arslan zcan,
Kabalcı Yayınları, Birinci Basım, Aralık 2014, İstanbul, 512 s.**

Dünyanın sayılı Moğol ve Türk Tarihi uzmanı Fransız Roux'nun (1925-2009) konusu sıradışı çalışmasını Kabalcı Kitabevi'nde (Kadıköy) görür görmez sevinçle aldım ve okuma sırasına koyup beklemek yerine hemen okumak istedim ve okudum. Ama okumak zorlu bir savaş gerektirdi. Kabalcı gibi yetkin bir yayınevi kimbilir hangi ama bağışlanamaz nedenle, yapıtı okunmaz kılmayı başarmış neredeyse. Çeviri metin gözden geçirilmemiş, bundan yarım yüzyıl önce bile Türkiye'de yayıncılıkta karşılaşılamayacak denli dizgi yanlış çalışmayı neredeyse okunmaz kılmış. Kabalcı'ya bu konuda geri dönüş olmuştur ve belki yeni baskı düzgün çıkacaktır. Yine de benim için okuması eziyet oldu. Yayıncılığımızın sorunları arkada duran insan ama daha ötesinde insanı arkalayan toplumsal yapılar, düzenekler ve siyasetle yakından ilgili. Siyaset yurttaş hakkını düzleyince, sorumluluk sıfırlanıyor, suç karşılıksız kaldığından artarak yineleniyor, yanlış yalnızca daha büyük yanlış getiriyor. Son birkaç yıl içinde acı örneklerine tanık oldum bu sorumsuzluğın. Denebilir ki tek kötüye niye takılıyorsunuz, Kabalcı'nın, Can'ın büyük ekin sel katkısının hakkını da vermek gerekmez mi? Sayın Bayanlar, Baylar, son örneğ in, son kişinin hakkı verilmedikçe doğru, iyi, güzel bir şey yapılmamış demektir. Demokrasi bir kişi içindir, bir kişi için gerçekleşir, nedenlenir. Ötesi çokluğ un şiddeti, hatta ahlaksızlığıdır. Türk ve Dünya siyaseti bunu kanıtlamak için yarış içerisinde.

Doğrusu Roux alışması az bulunur bir tarihsel odaklanma sağlıyor. Orda burda dağınık kaynaklarda erişebileceğ i veriyi belli bir mantık, soyutlama dizisi içerisinde avucunda bulan Okur gözünde karanlık alanlar aydınlanıyor, birçok şey bilgiye

geliyor. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu doğru ölçekler içerisinde konuşlandırılmış oluyor ki böyle bir sunuma Türk insanının gereksinimi büyük. İslamın doğuşuyla (7.yüzyıl) başlatılan ve ayrıntılı bir olay dizisi anlatımına (ekonomi, ekin, düşünce, toplum yok bu tarih çalışmasında) dönük kurgu derlitolu, tümü kucaklayan çerçevesiyle önemli sayılabilir. Yine de özellikle az da olsa yoruma yer verdiği yerde başıkaçısından tedirgin olduğumu belirtmem doğru olur. Şu yargı örneğin biraz havada kalıyor (Doğru oluşu yetmiyor): *“Savaş devam ediyor. Biz buna inanmak istemesek bile Amerika bize bunu sürekli hatırlatıyor. Savaş 1345 yıldır devam ediyor. Neden bitsin ki?”* (469) Ve kitabın kuşatıcı görkemine hiç uymayan (çeviri sorunu değilse) şu yaklaşım: *“Batı toplumlarındaki Hristiyanlıktan uzaklaşma eğilimi aynı biçimde artarsa, İslam Dinine geçişler devam ederse –tüm bunların gelecek yıllar içinde daha da artacağına dair verilere sahibiz- on ya da yirmi yıl içinde Avrupa’da kiliselerde ya da tapınaklarda olduğundan çok daha fazla mümini camilerde görebiliriz.”* (475) Ben Huntington tezinin bir arkaplanı ve etki gücünün sanılandan çok olduğunu, bilimin içine düşüngüsel (ideolojik) bir sızmayı çoktan gerçekleştirdiğini düşünüyorum.

(2015)

HEIDEN WHITE (1928-2018, ABD)

White, Hayden; Metatarih: On dokuzuncu Yüzyıl Avrupa'sında Tarihsel İmgelem (1973), Çev. Mehmet Küçük, Dost Kitapları, Birinci Basım, Şubat 2008, Ankara, 547 s.

Öyle sanıyorum alanında (tarih, felsefe, estetik, eleştiri) eşsiz, dev bir çalışma. Özgün bir kaynak. Benim için birçok açıdan önemli olsa da, 'kritik'i yapıtın eksenine oturtması, Marx'tan beri yaratıcı yaklaşımları özlemiş biri olarak ayrıca sevindiriciydi.

Bu yapıt için tarihin tarihe (tarih yazımına) bakması da denebilir ama bu ciddi bir indirgeme anlamına da gelecektir. Californiya Üniversitesi'nde Ordinaryüs Profesör de olan ABD'li (Doğum. 1928) Hayden White, bir tür 'birleşik alan kuramı' geliştiriyor.

Tarihin en temel felsefi sorgulamasını, tarih felsefesinin bizzat kendisini çözümüleme çabalarını bana kalırsa, tarihin tarihin felsefesi de olduğunu söyleme noktasına değin ilerletiyor. Topko Mermi Uygur'un yaptığı gibi. Onun da tezlerinden biri şuydu: felsefe, felsefe tarihidir.

Bu dev çalışma hakkında birkaç tümce yazmadan önce, Dost Kitabevine (Ankara), bu özenli, kusursuz çeviriden sonra yaşamını yitirmiş çevirmeni Mehmet Küçük'ü anmalı ve teşekkür etmeliyim. Son yıllardaki en doyurucu, en yetkin çalışmayı okumamı sağladıkları için...

Tarihin bir poetikası var mı? White'a göre evet. Tarih bir sahneye koyma biçimidir ve her sahnelemenin bağlamsal olarak dayandığı belli bilinç kipi olur. Amacını **Önsöz'**ünde şöyle açıklıyor: "*Belirli bir tarih fikrinin kurulu olduğu dilbilimsel temeli açıklayarak hem tarihsel yapıtın kaçınılmaz poetik doğasını göstermeye hem de tarihsel bir açıklamada, bu açıklamanın kuramsal kavramlarının örtük olarak kabullenilmesini sağlayan tasarlayıcı öğeyi göstermeye çalıştım.*" (13)

Dört temel tarihsel bilinç kipi belirlediğini söyler hemen ardından: Eğretileme (metaphor), Kapsamlama (synecdoche), Düzdeğişmece (metonymy), İroni (irony). Bu bilinç kiplerinden her biri '*özgün bir dilsel protokole dayanak oluşturur, bu dayanaklar sayesinde tarihsel alan önceder tasarlanır (...)* Kısaca ifade edersem, *başat düzdeğişmeceyel kip ve buna eşlik eden dilsel protokol, her tarih çalışmasının en vazgaçılmaz "öte-tarihsel" temelini oluşturur.*' (13)

Vardığı genel sonuçları şöyle açıklıyor White:

- 1) Aynı zamanda "tarih felsefesi" olmayan gerçek anlamda tarih olamaz.
- 2) Olası tarihyazım kipleri olası tarih felsefesi kipleriyle aynıdır.

- 3) Tarihyazımı kipleri, kendilerinden önce gelen poetik sezgilerin resmileşmesinden ibarettir.
- 4) Bu tarihyazımı kiplerinden birini, diğerlerinden daha “gerçekçi” diyerek geçerli saymak için yaslanılacak ve itiraz etmeksizin kabul edilecek kuramsal dayanaklar yoktur.
- 5) Tarih üzerine düşündüğümüzde, rekabet halinde olan yorumlama stratejileri arasında bir tercih yaparız.
- 6) Bunun sonucunda, belli bir tarih perspektifini yeğlerken yaslanabileceğimiz en iyi dayanak, sonucunda epistemolojik olmaktan çok estetik ve ahlakidir.
- 7) Tarihin bilimselleştirilmesi doğrultusundaki talep, yalnızca tarihsel kavramlaştırmanın özgül bir kipliğinin tercih edilmesini temsil eder. (14)

XIX.yüzyıl Avrupa’sındaki tarih bilincinin bir *tarihi* olsa da, aynı zamanda günümüzde *tarihsel bilgi sorunu* etrafında dönen tartışmalara bir katkıda bulunmak... Amacını bir kez daha yineliyor **Giriş**’te White.

Tarihsel çalışmada kavramlaştırmanın düzeylerini şöyle ayrıştırır. 1) vakayiname (chronicle), 2) öykü, 3) sahneleme (emplotment) kipi, 4) argüman kipi, 5) ideolojik ima (implication) kipi.

Anlatılan *öykü türünü* tanımlayarak bir öyküye “anlam” vermeye, sahneleme yoluyla açıklama diyen tarihçi (arketipsel öykü biçimi), Northop Fry’a bağlı kalarak dört sahneleme tarzı öneriyor: Romans, Tragedya, Komedy, Hiciv.

Bu araçlara başvuran tarihçinin ‘yorum’u , girişiminin hakiki doğası tartışılmıştır. White, bunları Formist hakikat teorisi,organisist dünya varsayımları, mekanist dünya varsayımları, işlevselci (bağlamsalcı) dünya varsayımları biçiminde öbekler: (Formist, Mekanist, Organisist, Bağlamsalcı).

İdeolojik ima yoluyla açıklamayı seçen tarihçinin dört imadan birini öne çıkarması yaygın örnektir: Muhafazakarlık, Liberallik, Radikallik, Anarşistlik. İdeolojik kaygı tarihsel alana ait süreçlere kaçınılmaz olarak karışmaktadır. ‘*Kanımca tarihsel bir eserin etik uğrağı ideolojik ima kipiyle yapsıtılır; bu ima yoluyla estetik bir algi (sahneleme) ile bilişsel bir işlem (kanıtlama), katıksız betimsel ya da analitik gibi görünebilecek önermelerden kural koyucu önermeler türetecek şekilde birleştirilir.*’ (43)

İlişkileri (zorunlu olmayan) şöyle özetler:

SAHNELEME KİPİ	KANITLAMA KİPİ	İDEOLOJİK İMA KİPİ
Romantik	Formist	Anarşist
Trajik	Mekanistik	Radikal
Komik	Organisist	Muhafazakâr
Satirik	Bağlamsalcı	Liberal

‘Kısacası, tarihçinin sorunu tarihsel alanı ve öğelerini kendi terimleriyle (...) nitелеmek ve böylelikle daha sonra anlatısında bunlara ilişkin önereceği açıklama ve temsil için hazırlamak için başvuracağı, sözlüksel, dilbilgisel, sözdizimsel ve anlamsal boyutların eksiksiz yerli yerinde bulunduğu dilsel bir protokol kurmaktır.’ (47)

Devralınan gelenek kapsamında, irdelemesine Aydınlanmadan başlayan yazar Voltaire, Vico, Hume, Kant’ı çözümlerken, aydınlanma öncesine sarkar. **Leibniz**’e geniş yer verir ve Aydınlanma dönemi tarihyazımına **Herder**’in isyanını ele alır.

Yazarın çokca etkilendiği belli olan **Hegel**’e başlıbaşına uzun bir bölüm ayrılır.

İzleyen bölümlerde 19.yüzyıl tarihçilerine bakılır ve **Michelet** (romans olarak tarihsel gerçeklik), **Ranke** (komedi olarak tarihsel gerçeklik), **Tocqueville** (trajedi olarak tarihsel gerçeklik), **Burkhardt** (yergi olarak tarihsel gerçeklik) çözümlenir.

Geç 19.yüzyıl tarih bilinci ve felsefesinde **Marx**, tarihin düzdeğişmece kipinde felsefi savunusunun örneğini oluşturur. **Nietzsche** ise tarihin eğretilme kipinde poetik savunucusudur. Tarihin ironik kipte savunusunun örneği olarak **Benedetto Croce** özömlenir.

Çözömlmelerine ve onlar hakkında düşöncelerime burada yer vermeyi gereksiz görüyorum. Çünkü herhangi bir katkı olmayacaktır. Genel olarak 'diyalektik' yaklaşımı içselleştirmiş Hayden White'ın Hegel/Marx eksenli bakışaçasıyla yetinmeyi uygun buluyorum.

Bu önemli yapıtın kaynak kitap olarak okunmasını (en azından **Önsöz**, **Giriş** ve **Sonuç** bölümünü) öneriyorum.

(2009)

ALTAN ÖYMEN (1932, Türkiye)

**Öymen, Altan; Umutlar ve İdamlar (2018),
Doğan Kitap Yayınları, Birinci basım, Mayıs 2018, İstanbul, 447s.
Büyük boy.**

(2018)

KENAN DURUKAN (1933-2015, Türkiye)

**Durukan, Kenan; Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu/
Fanon/ Galeanno/ Said (2005)
Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci basım, 2005, İstanbul, 116 s.**

Son derece yetersiz, savsız bir çalışma.

(2006)

THEODORE ZELDIN (1933, İngiltere)

Zeldin, Theodore; İnsanlığın Mahrem Tarihi (An Intimate History of Humanity, 1994), Çev. Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, Birinci basım, 1998, İstanbul, 473 s.

Zeldin'in bu oldukça önemli yapıtı bir çırpıda özetlenecek gibi değil. Çizdiğim yerleri alıntılacak denli zamanım da yok. Şunu söyleyebilirim: Zeldin'e göre insanın (ya da insanlığın) bugüne değin gösterdiğinden değişik (farklı) bir *tepkisi* olabilirdi ve olabilir. Yapıtın yazılma nedeni de kurgusuyla da desteklendiği üzere (*kişi ve olay anlatıları üzerine bindirilmiş yorum*) bu değişik yola ilişkin öngörü ve sezgilerin oluşturulması... Nitekim şöyle diyor: "*Tarihin deli gömleği gibi elinizi kolunuzu bağladığı yerde özgürlük yoktur. Bu kitabı yazmaktaki amacım, insanlık deneyimini yön duygusu edinmekte başvurulabilecek bir kaynak olarak sunmaktır, herhangi bir zorunluluk veya kaçınılmazlık ima etmeyen, çünkü aynı zamanda önünüzde sınırsız seçenekler açan bir kaynak.*" (453)

Eski sözcük kullanma düşkünlüğüne karşın (bu yayınevinin tutumu) çeviriyi kutlamak gerek (Elif Özsayar).

"*Kendine benzemeyen birine elini uzatmak, ona kulak vermek, dünyanın şefkat ve insanlık stokuna küçücük de olsa katkıda bulunmak, bir parça cesareti olan herkesin gücü dahlindedir. Ama bunu yaparken, önceki çabaların neden başarısız olduğunu bir insanın nasıl davranacağını önceden kestirmenin asla mümkün olmadığını unutmak, özensizliktir. Yeryüzüne konup göçenlerin oluşturduğu sonu gelmez geçit alayıyla ve büyük oranda kaçırılmış fırsatlardan ibaret olan karşılaşmalarıyla tarih, bugüne dek ziyan edilmiş olasılıkların kaydını içeren bir vakayiname oluşturur. Ama iki insan arasında gerçekleştirilecek bir sonraki karşılaşmanın sonucu başka türlü olabilir. Karşılaşmaların akıbeti kaygının çıkış noktasıdır, ama umut da aynı noktadan harekete geçer ve umut, insanlığın çıkış noktasıdır.*" (459)

(2000-2005)

TANER TİMUR (1935, Türkiye)

Timur, Taner; **Türkler ve Ermeniler** (2000), **İmge Yayınları, 2000**

Timur'un güncel konuda çalışması serinkanlı ve ussal bir yaklaşımı temsil ediyor. Tarihsel gerçeği küçümsemeden ama aynı zamanda *büyütmeden, güncel taraflara çıkarlarını anımsatıyor ve uyarıyor* Timur.

(2000-2005)

*

Timur, Taner; **Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu** (2012) **Yordam Yayınları, Birinci basım, Ekim 2012, İstanbul, 207 s.**

Kutsal Savaş, Devrim ve Atatürk Kültü başlıklı son makaleyi okudum ve yazıyı biraz belirsiz buldum. Sanki bir taslak çalışma ve ileri sürülen tez daha geliştirilecekmiş gibi. Ulusal devrim kendini taşıyacak sınıflara dayanmadığı, feodal unsurların ve ideolojilerin (skolastik) devrede olduğu milli mücadelede, kuruluş dönemi cumhuriyet ideolojisi de hızlı geçiş ve ideolojik kaynak sıkıntısına bağlı olarak, kendi ideolojik berkitmesinde skolastik kültür ayaklarına başvurmak zorunda kalmış, bir anlamda çelişkili bir skolastik kült yaratmıştır. Bunu da '*kutsallık*' kavramının işleviyle irdeliyor Timur. Durkheim'ın 'kutsallık' kavram çiftine (ruhani ve dünyevi kutsallık, ama her halükarda kutsallık, yani kült) dayanıyor. Ona göre din ve ardından bilim (laiklik) evrimi içinde kutsalı taşırdı. Buradan yazar, olgucu (pozitivist) bir bağlantı kuruyor.

Bütün bunları soru imiyle, sakınlı okuyorum açıkçası. Ağzım tarihe biçilen yapay toplumbilimsel kalıplarla çok yandığı için... Ulusal savaşımız, dinsel bildirimleri gizli açık taşımaktan çekinmedi ve kutsala başvurdu Timur'a göre. Öte yandan Max Weber'i, onun karizmatik yetke kavramını ele alıyor ve sanırım Durkheim'ın kutsalına bağlıyor. Atatürk'ün pozitivist inancından (187) söz ediyor. Ve yararcı bir diyalektiğe dayıyor sırtını: "*Karizma ve kişiye tapma olgusu devrimci bir işleve sahip olabileceği gibi tutucu bir konuma da sürüklenmiş olabilir. Bu bakımdan, toplumsal gelişme açısından asıl önemli olan, karizma ve kültürün varlığından çok bunları yaratan somut kültürel ve sınıfsal koşullardır. Türkiye'de bu açıdan nasıl bir gelişme olmuştur?*" (193) Timur Kemalist kültürün devrimci koşullarda ve devrimci bir işlevle doğduğundan kuşku duymaz. (193) Siyasal devrim/toplumsal devrim çatışmasının cumhuriyette

trajik yankılanması, Cumhuriyet'e rağmen Batı'nın egemen *Doğu Sorunu* politikasının 'kutsal ittifak'ında bir gedik açılmadığı, Batılı siyasetin Ortadoğu'yu biçimlendirmeyi sürdürmesi biçimindeki reel-politikayla sonuçlanmıştır. Siyaset kesintili de olsa sürekoluştur: "*Görülüyor ki Doğu Sorunu bitmemiştir ve Cumhuriyet'in tüm devrimci atılımlarına rağmen farklı bir biçimde devam ediyordu. Ve bizler de o tarihten beri bunun gerçekçi (...) bir öyküsünü yazmaya çalışıyoruz.*" (197)

*

**Timur, Taner; Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi (2011)
Yordam Yayınları, Birinci basım, Kasım 2011, İstanbul, 431 s.,
Büyük boy.**

Timur'un çalışması tarih düşüncesinin Marksist esinli bakış açısıyla felsefe ve toplumbilimleri tarihi içinde seyrinin bir dökümü. El kitabı, kılavuz niteliği var. Özellikle postmodernizm, Heidegger başlıklarıyla ilgimi çeken kitap nedense bana umduğum şeyi (her neyse) vermiş değil. Sondan bir önceki bölümce şöyle:

"İnsanlık 21.yüzyıla doğa bilimlerini teknoloji aracılığıyla kâr dürtülerine, insan ve toplumbilimleri de neo-liberal düzene ve egemen sınıflara bağımlı kılan bir mirasla girdi. Kâr dürtülü teknoloji eko-sistemi bozarak 'birinci doğa'yı yıpratır ve yaşanmaz kılar, filozof ve toplum bilimciler de piyasa güçlerinin yarattığı 'ikinci doğa'nın zaferini ilân ediyor, 'tarihin bittiğini' söylüyorlardı. Kriz tam da 'tarihin bittiği' tartışmaları yapılırken patladı ve sonunda 'öfkeli insanlar' sokaklara döküldüler. Global krize yerel gözlüklerle bakanlar yanıltmış, krizin geldiğini görememişlerdi. Belki de maddi kuvvete ve maddi kuvvetin kontrolüne aldığı 'manevi güçlere' sahip olmanın verdiği özgüvenle böyle bir ihtiyaç da duymamışlardı. Oysa dünya tekti ve bütün insanlar aynı dünyada yaşıyordu." (425)

(2014)

EDWARD SAID (1935-2003, ABD)

Said, Edward; Kültür ve Emperyalizm (Culture and Imperialism, 1993), Çev. Necmiye Alpay, Metis yayınları'nda birinci basım, Nisan 2021, İstanbul, 455 s., Büyük boy.

Edward Said, tüm titiz, bilimsel çözümlemeci (*analitik*) çalışmalarına ve bunca yankılanmasına karşın benim okurluk güvenimi kazanamadı bir türlü. Üstelik, sözü gereğinden çok uzatması bir yana, yöntemsel yaklaşımından ödün vermeyen tutumu ile özel türden bir seçkinliği önemli bir örneği de oluştururken. **Kültür ve Emperyalizm**'i okurken ve Said'le kavga ede ede düşünüp tartışırken sorunun, yani doku uyumsuzluğumuzun kaynağı üzerinde az çok bir yargıya vardığımı sanıyorum. Temel çatışkısı ne yerden ne yardan vazgeçememesinden kaynaklanıyor. Sanırım tüm yaşamı boyunca nereli olduğu konusunda ikilemi sürdürdü ve kitabının sonunda çıkış önermesi de bu ikilemin içinden yükselen bir öneri olarak çelişkilerinin üzerini hem gül hem dikenle donatıyor. Çünkü Edward Said çalışması, akademinin sınırlarını (ABD'de) sonuna değin zorlayarak ama eşikten beride, kovulmadan dönmeyi, içeride kalmayı da başararak, gerçekte yurttaşı olduğu ve keskin usturasını pek de esirgemediği ABD dizgesinin özel ve derin duyarlılığına (!) oldukça özenli gerçekte¹. Çünkü soru şu: ABD'yi çileden ne çıkarır? Yumruk oralara (duyarlı bölgelere) çalışmadığı sürece ABD'yi eleştir ya da eleştirme, çok önemli olmaz. (Bu bağlamda Noam Chomsky'nin de özel biçimde değerlendirilmesi iyi olur doğrusu.) Yine de konumuz bu değil ama bende izlenim, Said'in ele aldığı konu ne olursa olsun, çalışmasını kişiselleştirmesi, akademi geleneklerini bu konuda zorlaması. Bu kişiselleştirme eğilimi akademik duvara toslamaya çoktan toslardı ya Said'in titiz akademik işçiliği buna olanak vermedi kanımca. Birçok açı ve konuda bilimsel ölçünlere (*standart*) çok bağlı hem yöntem hem yorum ve gereç sınıflandırmaları açısından.

¹ Bu duyarlılığın kaynaklarını ve ne mende bir şey olduğunu merak edenlere rastgele iki örnek veriyorum: D.W.Griffith (*The Birth of a Nation*, 1915); Walt Whitman (*Leaves of Grass*, 1855-95).-Zzk.

Uzun uzun durmayacağım **Kültür ve Emperyalizm** üzerinde, çünkü tartışmaya kalkarsam aşırı güç ve kaynak harcamam gerekecek. Dikkatle okumuş olmakla yetineceğim, yine de birkaç noktayı imleyeceğim, benim için sorun olan yerleri.

*

Soğuk savaş yılları Doğu-Batı ayrışmasında kendini Batının kucağına yerleştirmenin beklenir tepki verme biçimlerini, solda yer almasına ya da öyle görünmesine karşın Batı gözlüklerini çıkaramayan birçok Batı aydını gibi taşıyan düşünürümüz, bu bağlamda Sovyet karşıtı, cesaretini yükselttiği noktalarda Marksizm (Marks) karşıtı yüzünü göstermeden edemiyor açıkça, ama bizler bu duruma şerbetliyiz, alıştık (ama hiçbir şeye alıştırilamadık, hemen ekleyeyim). Biz bu tür tepki verme biçimlerine alıştık ama Edward Said Batı koşullanmalarını² sürdürerek ama ilginç bir biçimde tam tersini öne sürerek kendi yapıtının bağlamının dışına düştüğünün ayırımında değil. Bu da onun çatışkısı (*dram*)...diyelim. Sorun şurada: Marksizmin, hatta Marksizm-Leninizm'in önce anamalcılık (*kapitalizm*), ardından sömürgecilik (*emperyalizm*) ve biçimleri, en son da ulusal sorun konusunda geliştirdiği düşünce ve yürüttüğü saygın ve kapsamlı tartışmaları bütünlüklü biçimde arkaya almadan, dahası orasından burasından fil örneği elleyip indirgeyerek (Örn. Marx'ın *New York Tribune* gazete yazılarına gönderme...), dahası Marks'ı Avrupa odaklı (beyaz, üstünlükçü, sömürgeci) bir bakış açısına yarı utangaç biçimde yerleştirerek, sonuçta Batı sömürgeci (*emperyal*) dizgenin sağcısı solcusuyla, tutucu ve devrimcisiyle *aynı bokun soyu* oldukları çıkarımına varmak, işte günümüz Batı akademik silsilesine (*kanon*) pek de uygun, yaraşır bir dil ve indirgeme (*vulgarizasyon*) yolu. Bu türden *sol gösterip sağ vuran* solculuk, Said'i gözümde tartışmalı kılıyor en başta. Bunun Marks ya da Marksizmi eleştirisiyle ilgisi yok. Koca Batı düşünce geleneği geçen yüzyıldan beri Marksizme dönük indirgemeciliğin usa sığmaz ve budalaca sayısız biçimlerini sergiledi (Kuşkusuz az örnekte, tersini de...) ve üstelik buna '*bilim*' diyebildi, bir ayrıcalık süzebildi üzerine tüy dikercesine, bu kaba saba tutumundan dolayı.

Buradan çıkan ve yapıtın değerini bana göre azaltan sonuç, sömürgeci dünyanın (Batı: İngiltere, Fransa özellikle) ekinse (*kültürel*) ve düşüngüsel (*ideolojik*) yansımaları ya da karşılığını ortaya çıkarmak, görünür kılmak adına yürütülen bu devasa girişimin baştan sakat doğması. Sakat çünkü sömürgeciliği tarihsel bağlamından soyutlamamak ve ayrıntılarla işleyişini görmek yetmez, çünkü onu tek başına bir dizge (*sistem*) olarak soyutlamakta büyük bir yanlış var ve bugünün en önemli tartışmaları bu körlüğe dayalı, ne yazık ki. Çok açık: sömürgeciliği, dünden bugüne tarihsel seyri ve aşamaları içinde ele alan hiçbir çözümleme, onu anamalcı (kapitalist) dizgeden soyutlar, bağımsız, yalıtık bir olgu biçiminde ele alırsa doğru olamaz. Yöntemsel bir seçimin sonucu olarak hoş görülebilecek böylesi bir tutumun ilk yapması gereken şey; yöntemini, gerçek bağlama gönderme yaparak açıklamak, okuru asıl bağlam konusunda uyarmaktır. Yani anamalcılıktan (*kapitalizm*) söz etmeden sömürgecilik çözümlemesi yere basmayan, ayakta duramayacak bir açılım değil karatma girişimidir ve Said'in de öykülediği gibi bağımsızlıkçı, kurtuluşçu 20. yüzyıl atılımlarının çıkmazı da buradan kaynaklandı. Sömürgecilikle ulusalcılığı eş bağıntılı düzleme yerleştirerek önemli bir saptama yapmakla birlikte aynı sömürgecilikte olduğu gibi sömürgecilik karşıtı ulusalcılık (o *bağımsızlaşma*, *kurtuluşçuluk* diyor aradaki ayımı gözeterek) çözümlemesinde de ister istemez duvara bindiriyor. Çünkü *Sömürgecilik-Bağımsızlık* karşıtlığına dayalı kavram çifti tarihsel-toplumsal açıdan yetersiz ve dengesiz bir bağlamı imler, her iki terimin de

² Elbette geneleştiriyorum, haksızlık yapmayı göze alarak. Zzk.

daha büyük bağlamla (anomalci küresel düzen) ilişkilendirilmesi zorunludur. Yoksa hiçbir çözümleme sömürgeciliği ve onun eşlikçisi bağımsızlık devinimlerini eksen alan doğru bir uzak- (*strateji*) ya da yakingörü (*taktik*) oluşturmaz, tabii eğer derdimiz eşitlikçi bir dünya yaratmaksa. Bu yaklaşım tarihsel somutu ıskalayan bir yaklaşım gibi görünse de ben tam tersini ileri sürüyorum. Said ve benzerlerinin yaklaşımı kuramı eylemin parçası, ögesi olmaktan çıkaran yaklaşımlar olarak aslında çok şey söyleyip hiçbir şey dememeyi başarıyorlar. Yerleşik küresel egemen dizge de eleştiri oklarını tek tek kırıp-yutup-sindirerek gücünü pekiştirmekle kalıyor.

Böyle bir çerçeveleme sorunundan sonra Said'in uzmanlık alanı, Auerbach esinli sanatsal dışavurum ve tarihsel dönem ilişkilendirmesi ve bunu 19. ve 20. yüzyıla uygulama yönündeki eleştirel girişimi ayrıntılı kanıtlama çabalarına karşın hem çelişkiden kurtulamıyor hem de okurundan yeterli onayı alma konusunda yine bence yetersiz kalıyor. Austen, Conrad, Kipling, Woolf, vb. adlar geçiyor ama bunları tarihsel düşüncü çerçevelerinin birebir (çoğu kez de bilinçli) yansımaları saymak aklama ya da karalamanın ötesinde tarihsel çarpıtmaya da kaçınılmaz biçimde yol açıyor. Sanırım başka bir bağlamlaştırma gerekiyor, şunu ya da bunu yargılama yerine bana göre Auerbach'ın daha sağlam, bütünlüklü görünen çizgisini geliştirmek, aşmak iyi olur. Tabii Said, Batı'nın göbeğinden yazarak Auerbach'ı da Avrupa odaklı bulmaktadır. (Ayrı konu.)

Atlanan bir şey var ki, can yakıcı. Doğuyu (Asya, Afrika, Ortadoğu) Batı okudu. Biz kim olursak olalım, her şeye karşın bu okumadan (*Oryantalizm* üzerinden) Doğu bilgisi taşıyor ya da taşıdığımızı sanıyoruz. Said de söylüyor, bırakın bağımsızlıkçı girişimleri, kurtuluşçu, devrimci girişimler bile sonunda Batı diliyle eşleşmek, buluşmak zorunda. Doğu sorunu ancak Batı diliyle sorunsallaşabiliyor. Üzerine gidilecek konu, ekinse bağlamda olsa olsa budur: Bir Doğu dilinin gerek ve yeter koşulu nedir? Bana göre dünyanın Batı ve Doğu olarak tanımlanamadığı noktadır. İki dili geride bırakan yeni bir dünya dilidir. Çıkış noktası da eşitsizliği yok edecek bir dünya devrimidir, yani asıl anomalci dünyanın yok edilmesi. Bir düş mü? Evet, ama düşümüzü buraya değin uzatmak, günü, anı bu düşten okumak gerekmektedir.

Aşağıya kendisinin alıntılıdığı bir sözü ve kitabının son bölümcesini alarak kapatıyorum bu tartışmayı. Edward Said'e açtığı tartışma olanakları için bir kez daha yürekten teşekkür ederek...

Şöyle demiş Saksonyalı keşiş St. Victorlu Hugo (1096-1041): *"Bu nedenle, deneyimli zihnin gözle görülür ve geçici şeyleri sonradan tümünden geride bırakabilmesi için, önce bunları azar azar değiştirmeyi öğrenmesi, büyük erdemin kaynağıdır. Anayurdunu tatlı bulan kişi hâlâ olgunlaşmamış bir çıraktır; her toprağa, doğduğu toprakla aynı anlamı veren kişi artık güçlenmiştir; ancak dünyanın bütününü yabancılardan, kusursuzluğa ermiştir. Olgunlaşmamış ruh, sevgisini dünyadaki tek bir noktaya bağlamıştır; güçlü kişi, sevgisini her yere yaymıştır; kusursuz kişi, kendisinin olanı söndürmüş kişidir."* (416)

Edward Said ise kitabını yürekten katıldığım şu sözlerle bitiriyor: *"Bugün hiç kimse karşılıksız olarak tek şey değildir. Hintli, kadın, Müslüman, Amerikalı gibi etiketler yalnızca birer başlangıç noktasıdır; ardından, bir an için bile olsa, somut bir deneyimin gelmesiyle, çabucak arkada kalırlar. Emperyalizm, kültürlerin ve kimliklerin küresel düzeyde oluşturduğu karışımı perçinlemiştir. Ancak emperyalizmin en kötü ve en çelişkili armağanı, insanların yalnızca, başlıca ve dışlayıcı bir biçimde beyaz, karaderili, Batılı ya da Doğulu olduklarına inanmalarına olanak sağlamasıdır. Oysa insanlar, tıpkı kendi tarihlerini yaptıkları gibi, kültürlerini ve etnik kimliklerini de kendileri yapıyor, eski geleneklerin, süregelen yerleşim yerlerinin, ulusal dillerin ve*

kültürel coğrafyaların ısrarlı sürekliliğini kimse yadsıyamaz; ancak, insan yaşamında başka bir şey yokmuşçasına tüm bunların ayrılmasında ve ayık olduğu noktasında ayak diremek için, orku ve önyargı dışında hiçbir neden görünmüyor. Varlığın sürmesi gerçekte şeyler arasındaki bağlantılarla ilgili; Elliot'ın sözleriyle, gerçeklik 'bahçede yaşayan diğeryankılar'dan yoksun bırakılamaz. Somut duygudaş ve çoksesli bir biçimde başkalarını düşünmek, yalnızca 'biz'i düşünmekten daha verimlidir (ve daha güçtür). Ancak, bu aynı zamanda, başkalarını yönetmeye kalkmamak, başkalarını sınıflandırmaya ya da hiyerarşilere dizmeye çalışmamak, ve her şeyden önce, 'bizim' kültürümüzün ya da ülkemizin en büyük olduğunu (ya da aynı bağlamda, en büyük olmadığını) yineleyip durmamak anlamına geliyor. Aydın için, bunsuz da yeterince değer var." (417)

Ama bir teşekkür daha gerekiyor. Böylesine zor, çetrefilli, katmanlı bir dilin üstesinden kıvrak, becerikli, yeterli, doyumsuz diyebileceğim bir Türkçe ile gelen Necmiye Alpay gerçekten özel bir teşekkürü hak ediyor.

(2024)

ALAIN CORBIN (1936, Fransa)

Corbin, Alain; Sessizliğin Tarihi: Rönesanstan Günümüze (Histoire du Silence: de la Renaissance á nos jours 2016), Çev. Işık Gören, Kolektif Yayınları, Birinci basım, Nisan 2021, İstanbul, 113 s.

1936 doğumlu yaşayan önemli Fransız tarihçilerinden biri olan Alain Corbin Sorbonne'da öğretim üyesi. 19. yüzyıl Fransız tarihi konusunda uzman ve girişteki kısa açıklamaya göre '*duyular, temsiller ve beden*' konusunda uluslararası bir yetke (*otorite*).

Sessizliğin Tarihi gibi bir başlığı görüp de kitabın çekim alanına girmemek olanaksızdı ama dağın doğura doğru fare doğurması da kaçınılmazdı. Sessizliğin tarihi, başka türlü olmaz, deneyimlerin tarihiydi. Söz konusu deneyimlerin son derece kişisel, dolayısıyla '*bilgi*' olarak güvenilmez olması beklenirdi ve benim açımdan durum tam da böyle. *Sessizlik* ya da bu başlıkla adlandırılan kişisel deneyimler (inançtan sanata, yazından resme, fotoğrafa, sinemaya, vb.) ne yaşandığından ayrı olarak nasıl aktarıldıkları da tartışma konusu olabilecek sezisel yansımaları ve buradan çıkarsa çıkarsa *imge*, bilemedin *yeni imge* çıkardı. İmgenin dolandığı her yer haritalaması güç yeni bir değişmeceler (*metafor*) coğrafyasından başka ne olabilir.

Dolayısıyla Corbin'in tarihi bir tarih çalışması değil, tarihi yadsıma çalışması. Kötü demiyorum. Okurun kendini kitaba hangi zeminde bıraktığına bağlı... Bir imgesel buluşma amacıyla okuyorsa bulabileceği ve esinlenebileceği birçok şeyi veriyor deneme. Ama eğer '*bilgi*' açısından gelmiş geçmiş en güvenilmez kaynaklar (dinsel, sanatsal, vb.) birincil kaynak olarak kullanılıyorsa bir bütün olarak **Sessizliğin Tarihi** de güzelduyusal (*estetik*) bir ürün ulamında (*kategori*) değerlendirilebilir en çok.

Neye niyet neye kısmet dense yeridir bu durumda. Sessizlik üzerine bir deneme okumuş olduk, beklentimiz bu olmasa da.

Kitabın sonunda şöyle yazıyor Corbin: "*Bu kitabı tüm sessizliklerin en güçlüsü, en trajikisiyle, yani dünyadaki yaşam bittiğinde, gezegenin sessizlik içinde yokoluşu sona erdiğinde -Vigny'nin deyimiyle- 'her şeyin sustuğu gün' atmosfere hâkim olacak sessizlikle bitirelim. Ve bu bağlamda Leconte de Lisle'in Poèmes barbares [Barbar Şiirler] adlı eserinde yer alan 'Solvat Seclum' adlı şiiri paylaşalım:*

İşkenceler, suçlar, nedamet, umutsuz hıçkırıklar
Ruhu ve eti insanın, gün gelir onlar da susar!
Hepsi susacak, tanrılar, krallar, forsalar ve avam yığın

Ve boğuk homurtusu şehirlerin ve zindanların
Cümle hayvanatı ormanların, dağların ve denizlerin
Uçanı, sıçrayanı ve tırmananı bu cehennemin
Titreyen ve kaçan, öldüren ve yiyen her ne varsa
Çamurda ezilmiş solucandan başla
Say kesif gecelerin gezgin yıldırımına kadar!
Bir hamlede doğanın tüm sesleri susar” (112-3)

(2024)

PETER BURKE (1937, İngiltere)

Burke, Peter; Tarihin Görgü Tanıkları (Eyewitnessing, 2000), Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınları, Birinci basım, 2003, İstanbul, 244 s.

Ünlü İngiliz tarihçi, tarih bilimiyle *ikonoloji* arasındaki ilişkiyi imgenin tüm biçimleri açısından sorgulayarak kesin yasalara ulaşmasa da (doğal olarak) tarihin yorumlanmasında çevren (ufuk) genişletici bir yaklaşımın olanaklarını sergiliyor (bol, özellikle görsel örnekle). Panofsky bu yaklaşımda önemli bir kaynak kuşkusuz. Panofski'ye göre üç anlam düzeyine denk düşen üç yorum düzeyi şöyle:

- 1.düzy (üst): *doğal anlam*
- 2.düzy (orta): *uzlaşım sal anlam*
- 3.düzy (dip): *ikonolojik yorumlama (içsel anlam)*

Sonuç:

- 1.İmge doğrudan toplumsal yaşama değil, o dünyaya dönük çağcıl görüşlere erişim sağlar.
- 2.İmgelerin tanıklığı bir bağlamlar dizisine yerleşmek zorundadır.
- 3.Bir dizi oluşturan *tasvirler* tekil imgelerden daha güvenilir tanıklık sunar.
- 4.Metinlerde olduğu gibi imgeler alanında da tarihçi satır aralarını okumak zorunda.

(2000-2005)

MICHAEL LÖWY (1938, Brezilya)

Löwy, Michael; Devrim Bir İmdat Frenidir. Walter Benjamin Üzerine Denemeler (La révolution est le frein d'urgence. Essais sur Walter Benjamin, 2019),
Sel Yayınları, Birinci basım, Ekim 2021, İstanbul, 116 s.

(2022)

AVERIL CAMERON (1940, Fransa)

Cameron, Averil; Bizanslılar, (The Byzantines, 2006), Çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci Basım, Aralık 2015, İstanbul, 323 s., Büyük boy.

Oxford Üniversitesi Geç Antikçağ ve Bizans Tarihi hocası Averil Cameron ise abartısız, kaynakları taşıyıp köpürtmeyen eli yüzü düzgün bir tarih çalışması nasıl olur sorusunun yalın bir örneğini burada vermiş. Kaynaklarını düşgücüyle yorumlayabilir, sayısız mit üretebilir, kitabını şişirdikçe şişirip çok satışlı haneleri yakalayabilirdi. Oysa Bizans'ı Batı'nın gözünde Doğuda, Doğu'nun gözünde Batı'da tutan özellikler neydi, nasıldı, niyeydi sorularına yanıt arayışlarıyla süren çalışma, bana iyi bir Bizans Tarihi girişi gibi geldi. Belki ayrıç içine alıp dışarıda bıraktığı şeyler çoktu. Ama benim bu okumadan öğrendiğim şey, Osmanlı'yı imparatorluğa dönüştüren uyanıklığın kaynağında Bizans'ı gözlemek, yinelemek duruyor. Neredeyse şu bilgi kesin: Kardeşlerini ve çocuklarını soğuk bir mantık ve hesaplılıkla 'katl' dışında Osmanlı'da özgün bir şey yok. Devşirme yapısı bile Doğudan Batıya geniş bir geleneğin özgül yorumundan başka şey değil. Fuad Köprülü'nün çalışmalarına dönmek gerek. Bizans *thema* sistemiyle Osmanlı Tımar'ını karşılaştırmak ilginç olabilir. Ayrıca yönetimin inanç yapılarıyla ilişkisinde de inanılmaz bir benzerlik söz konusu.

Averil Cameron sonuçta, bu küçük ve güzel kitabında, şunu söylüyor: *"Bu kitap, Bizans'ın ve Bizanslılar'ın, sadece Klasik Antik çağ ile mukayese edilen ya da klasik öğretiyi Batı'nın yararı için taşıyan bir unsur olmadığını, kendi başına araştırılmaya değer olduğunu göstermeye çalışmıştır. Bizans, bugün Doğu Avrupa'da yeni ortaya çıkan ulusal tarihlerde yeni bir anlam kazandı; Bizans devletinin Avrupa, Doğu ve Akdeniz'deki karmaşık ve değişken biçimi ile bu bölgelere olan ilgisinin, 7.yüzyıldan itibaren ilerleyen İslam'ın girişimleriyle bir arada yürüdüğü görülebilir. Osmanlı İmparatorluğu, Bizans'ın yerine geçmekle kalmadı; Ortodoks kültürün varlığını sürdürmesine izin verdi ve böylece, komünizm sonrasında Doğu Avrupa'da ortaya çıkan devletlerde Ortodoksluğun canlanmasıyla ifadesini bulan Bizans 'mirası'nı muhafaza etti. Tüm bu nedenlerden dolayı, Bizans araştırılmaya değerdir, fakat hepsinden önemlisi Bizans, vergi toplayıp ordu yönetebilen ve bir tarafta antik dünyadan Ortaçağ dünyasına geçişi, diğer tarafta ise Rönesans'ın başlangıcını ve Batı Avrupa'nın yükselişini kapsayan çok uzun bir dönem boyunca varlığını sürdürebilen merkezi ve karmaşık bir devlet olarak kendi başına ilgi çekici ve önemlidir."* (241)

EDUARDO GALEANO (1940-2015, Uruguay)

Galeano, Eduardo; Latin Amerika'nın Kesik Damarları (Las Venas abiertas de America Latina, 1971), Çev. Attila Tokatlı-Rosa Hakmen, Alan Yayınları, Birinci basım, Kasım 1983, İstanbul, 254 s., Büyük boy.

Aradan Yedi Yıl Geçti... Eduardo Galeano, s. 255-274

Latin Amerika Üzerine Temel Bilgiler, Eduardo Galeano, s. 275-319

(2019)

HANS PETER DUERR (1943, Almanya)

**Duerr, Hans Peter; ıplaklık ve Utanç (Nacktheit und Scham,1988),
ev. Tarhan Onur,
Dost Yayınları, Birinci basım, 1999, Ankara, 416 s.**

Duerr'in bu ilginç, eğlendirici ve bol görsel malzemeyle bezeli yapıtının temel tezi (ki st ste yığılan olgular arasından çıkarılması da oldukça güç bu tezin); *uygarlaşma mitinin* ne sürdüğünün tersine, önceki uygarlıklarda da temel dürtülerin bastırıldığıydı. Bir bakıma Levy-Stauss'un antropolojik tezine olgusal katkı... Bir tür sömürgecilik eleştirisi...

(2000-2005)

LENN E. GOODMAN (1944, ABD)

Goodman, Lenn E.; İslam Hümanizmi (Islamic Humanism, 2003),  ev. Ahmet Arslan, İletişim Yayınları, Birinci basım, 2006, İstanbul, 462 s.

Bernard Lewis'e adanan çalışmanın giriş bölümü tařıdđđı sinsi yaklaşımı yeterince ele veriyor. Bu yüzden tüm okuma isteđđimi başından yitirdim. Birinci bölüm İslamın sanata bakış a ısını irdelerken, asıl ilgimi çeken ikinci bölüm İslam içinde Batıya dönük *hümanist* geleneđđi Miskeveyh ve Gazali  rnekleri üzerinden serimliyor.    nc  bölüm Arap tarih yazımını ele alıyor. Titiz bir eleştiri gerektiren (Lewis gibi açığa çıkarılmalı!) bir  alışma.

(2006)

METİN AYDOĞAN (1945, Türkiye)

**Aydoğan, Metin; Yeni dünya Düzeni: Kemalizm ve Türkiye (1999),
Kum Saati yayınları, 2002**

Güzel bir anlatımı olan Aydoğan'ın yapıtının bir özgünlüğü olmadığını belirtmeliyim.
Öğretici bir derleme, hepsi bu.

*

**Aydoğan, Metin; Yeni dünya Düzeni: Kemalizm ve Türkiye 2 (1999),
Kum Saati yayınları, 2002**

Aydoğan'ın yapıtının ikinci cildi daha önemli. Burada günümüzü belirleyen küresel yapılar, etkinlikleri, etkileme yol-yöntemleri ile Türkiye'nin bu yeni dünya düzeni içindeki yeri belge, kaynak desteğiyle ayrıntılı olarak irdeleniyor. Özellikle son iki bölümü, *AB süreci* ile *özelleştirme*, başvuru kaynağı olarak kullanılabilir.

(2000-2005)

ZAFER TOPRAK (1946, Türkiye)

Toprak, Zafer; Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi (2020)
Türkiye İş bankası yayınları, Birinci basım, Haziran 2020, İstanbul,
511 s., Büyük boy.

Kaç aydır elimde, Zafer Toprak'ın **Atatürk**'ü³. Sonunda bitti bilimsel yayın ölçünlerini (standart) yüksek düzeyde tutturan bu 'sinsi' yapıt. Türkiye İş Bankası Yayınevi Truva Atını görmezden gelen yayıncılığıyla övünsün dursun. Benim kuşkucu (*paranoyak*) yaklaşımında mı sorun var, diye düşünün düşünün okudum. Daha çok da bilimsel nesnellik ya da fotoğraf gerçekçiliği kavramları üzerine. Çünkü sorun yöntemle, hatta yöntemi aracı kılmakla ilgiliydi. Bilimsel kılıf (*maske*) giydirilmiş yaklaşım, yorumsuz olgu saptama yansızlığına sığınarak yine diyeceğini demiş olmanın keyfini sürebilir. Demek, tartışılacak şey önden görünenden çok arkada.

Kendi tutumumu iğnelemem yerinde olur. Derdim, Cumhuriyetimizi eleştiriden (bile) uzak tutmak, onu kutsamak, tapınç nesnesi (*fetiş*) kılmak olabilir mi? Daha ne yapsın üniversite (akademi), kendini bana beğendirmek için? Bu ve benzeri sorulara, kocaman bir hayır, demek isterim. Cumhuriyet kutsal değil. Biricik değil. Eşitler arasında birinci değil. Tarihsel bir olgu değil ama tarihsel bir olay. Öyleyse zamana ve uzama raptiyeyle iliştirilecek bir şey değil.

Zafer Toprak'ın yaptığı da tam bu. Bilimsel nesnellikle tuttuğu şeyi betimlerken tutmadığını vuran, sonra vurduğunu mantar askıya iğneleyen, böylece derlemin (*koleksiyon*) yer- ve zamanüstü sunumunun erişimsiz kılınmış arkasına gizlenen, aslında gizli ve olumsuz niyetini ustalıklı saklayan, bilimsel yordamı dar bakış açısına kilitleyen, attığı her adım ve sözün ters yönlü okumasını incelik ve ustalıklı kışkırtan (örneğin, beni en sonunda güldürmeyi başaran şu ek yorum: **Duverger, Atatürk ve Tek Parti**, s.383-387), aklar savunur görünürken batırıp yargılayan, 80 sonrası yeni liberal Cumhuriyet düşmanlığına bilimsel (!) altlık sağlayan özenli, emek işi, amacına dönük olarak tutarlı bir çalışmadan söz ediyoruz. Uyanık olmak ve kalmakla ilgiliyiz, kavramın tüm olumsuz içeriğini ayraç içine alarak...

Kitap Atatürk'ün düşünsel esinlerini Tanzimat ve Jön Türk Meşrutiyet gelenekleri ve arayışlarına kesintisiz bağlayarak, sırayla; Hukuk, Sosyoloji, Ekonomi, Siyaset, Bilim-Kültür başlıkları altında ayrıntılı biçimde irdeliyor. Son bölümde incelenen Antropoloji konusunu daha sonra kitaplaştıracak (**Cumhuriyet ve Antropoloji**, Türkiye İş Bankası y., 2021) kerte önemli bulduğu açık. Göndermesi (*ima*) kapalı mı peki?

³ Zafer Toprak; **Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi** (2020), Türkiye İş Bankası yayınları, Birinci basım, 2020, İstanbul, 511 s.

(2021)

*

**Toprak, Zafer; Cumhuriyet ve Antropoloji (2021),
Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci basım, Şubat 2021, İstanbul,
597 s., Büyük boy.**

(2023)

CHARLES LINDHOLM (1946, ABD)

**Lindholm, Charles; İslami Ortadoğu (The Islamic Middle East, 1996),
Çev. Balkı Şafak,
İmge Yayınları, Birinci basım, 2004, Ankara, 508 s.**

ABD'li Prof. Lindholm'un çalışması bir tarihsel antropoloji çalışması. Bu çalışmanın ABD'nin küresel güvenlik konularındaki akademik çalışmalar arasında yeri olup olmadığını merak ediyorum. Sonuçta Lindholm'un altını çizdiği şey, genelde Ortadoğu, özelde İslam kültürünün de ABD'nin kuruluş ve tarihsel öyküsünde hep etkili olmuş eşitlikçi, özgürlükçü, yarışmacı kültürün tıpatıp aynı kaynaklara sahip olduğu. Ama yazara göre Ortadoğu'nun İbni Haldun'ca kuramlaştırılmış coğrafi, tarihsel, etnik gerçekliği bu stereotip'in *laik-seküler* iktidarlarca (örneğin Türkiye ve anımsayalım: *Samuel Huntington, 1996*) bozulmasına sık sık yol açmış, bölgenin genel tarihi *seküler*-dayatmacı ve *hiyerarşik* devletlere karşı eşitlikçi ve İslamın kaynaklarına dönüşü yansılayan yerel halkın direnişi ve isyanının başarısız tarihi biçiminde seyretmiş...

Lindholm'dan okuyan istediği sonucu çıkaramaz. İlimli-İslamcı, yerel yönetimli bir toplum modeli ABD *emperyal hegemonyası*yla çok da iyi bağdaşabilir, demeye getiriyor olmalı.

Çalışmanın yetersizliği antropolojik bakışın yetersizliği olarak yorumlanamaz bence.

ABD'nin Irak çıkartmasını yalnızca ABD medyası değil, üniversiteleri de bilimi araç olarak kullanarak haklılaştırmaya çalışıyor ve bu çalışma de bunun bir örneği.

(2000-2005)

OĞUZ OYAN (1947, Türkiye)

**Oyan, Oğuz; Feodalizmden Kapitalizme, Osmanlı'dan Türkiye'ye (2016),
Yordam Yayınları, Birinci basım, Ekim 2016, İstanbul, 414 s.**

(2018)

İLBER ORTAYLI (1947, Türkiye)

Ortaylı, İlber; *Türklerin Tarihi* (2015)

Timaş Yayınları, Üçüncü Basım, Nisan 2015, İstanbul, 318 s.

Bilimdışı, halkçı (popüler) tarih yazınının da belli bir ölçütü olması gerekmiyor mu? Kafa karıştırmaktan, bilgiyi anlaşılamayacak biçimde sunmaktan, bu tepeden bakış ve kibirden, eskimiş dil zortlamasından ne ummuş olabilir ki İlber Ortaylı. Birşeyleri (tarih aktarımına ilişkin) yanlış yorumladığı kanısındayım. Bence kötü bir kitap. Üstelik bilimsel bir çalışmaya hazırlık taslak notları vb. türden açıklamalar kötü oluşunu bağışlatamayacak gözümde. Ben bunu hak etmedim Bay Ortaylı. Heakkınızdaki kanımı biraz daha tartışmalı kıldınız. Tarih yazımında düşgücü, düşlem, deneysel sunumlar yararsız değil elbette. Tarihten imge de çıkartılabilir. Ama bir yandan bilgi, öte yandan yargı, güncellik, kestirip atma, kanı, yer yer inanç, hatta önyargı... Bütün bunlar bir arada çorba da olmaz. Ama bu kitap gerçekten ne idüğü belirsiz bir çorba...

(2015)

*

Ortaylı, İlber; *Türklerin Tarihi 2*, (2016)

Timaş Yayınları, Birinci Basım, Nisan 2016, İstanbul, 284 s.

İlber Ortaylı'nın tarihi anlama ve yorumlama biçimi benim açımdan oldukça sorunlu. Hele ***Türklerin Tarihi*** dizisi (2 cilt şimdilik) çalakalem, mahalle kahvesi havasında yazılmış, tepeden yargılarla ve '*rastgele atış*'larla yürüyen, sığ ve iyi bildiğimiz, üstelik okuyanı salak yerine koyan bir tarih anlayışının sıradan bir taslağı. Taslağı sözcüğünü özellikle kullandım çünkü Ortaylı için de bunlar bilimsel bir *Türk Tarihi* tasarısının önçalışmaları. Önsözde (yanılmıyorsam) belirtiyor. Tuttuğu taslak notları kimbilir hangi düzgün ya da yamuk niyetle(rle) piyasalaştırıyor. Osmanlı'nın kuruluşundan İstanbul'un ele geçirilişe kadarki dönemi sorulu yanıtla irdeliyor. Daldan dala atlıyor. Dizgesiz, karakucak bir sohbet... Özgün biçemi ve eşsiz (!) Türkçesi olduğuna nedense inanan ve buna aşırı bir değer vurgusu yapan Bay Ortaylı, tam da buralarda gözümde ne yazık ki sınıfta kalıyor. (Ne haddini bilmezlik bu benimkisi!..) Türkçeyi Farsçayla, Arapçayla varsıllaşmış sayan, onlarsız edemez düşünen bir Türkçe (?) anlayışı... Pes, bile demiyorum. Eleştirel bir yaklaşım sergiler görünürken

vıcık bir duygusal yorumu tarih diye yedirmeye çalışıyor. Belki bu sözlerim ağır ama halkçıl (popüler) amaçlı da olsa tarihin eleştirel gözle ve incelikle, olanca ciddiyetle ele alınması gereken, zorunluluk olan bir dönemde bu gevşekliği bağışlayamam. Sorun genbiliksel (ansiklopedi) bilgi (!) egemenliği sorunu değil. Diller bilmek, onca yafta, kamuyu aptalca biçimleme girişimlerini bağışlatmaz. Bilimler içinde tarihçinin günümüzde sorumluluğu belki on kat çoktur. Zaman zaman eşlikçisinin (TV) A.Celâl Şengör olmasına şaşırmadım.

Oysa ünlü tarihçimiz, yetkeliğinden kıl aldırılmaz havalarda tiyatorayı da en iyi ben oynarım, şarkıyı da en iyi ben söylerim, davulu da çalar, tokmağı da vurur, tarihi de ben *yaparım*, havasında çalıp oynuyor. Hayıflanıyorum aymazlığıma ve yine de alıp okumama. Gerçekten akademik çalışmaları dışında hiçbir şeyini ama hiçbir şeyini okumamak gerek. Kendisini çanaklayan tarihçilik herhalde böyle olur.

Osmanlı'yı üçüncü Roma İmparatorluğu diye niteleyen Ortaylı'nın '*Türkiye Tarihi ve Toplumu'nun bir Akdeniz sentezi*' olduğu görüşünü de tartışmalı buluyorum, ayrıca belirtmiş olayım. Nicelikler niteliklerin yerini doldurmaz.

(2016)

TONY JUDT (1948-2010, İngiltere)

**Judt, Tony; Kötülük Kol Gezerken (2010), Çev. Dilek Şendil
Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım, Ocak 2012, İstanbul, 147s.,
Büyük boy.**

Judt 1948 İngiltere doğumlu önemli bir tarihçi. Avrupa tarihiyle ünlü. 2012'da, daha 52 yaşında ölmesi büyük kayıp.

Kötülük Kol Gezerken, dünyanın 80'den beri içine girdiği başaşağı gidişe karşı Batının en önemli merkezlerinden birinden yükselen canı yanmış ama bir o denli vicdanlı sesleniş. Keynesgil kamusalılığı liberal çerçeveler içerisinde yeniden çözüm olarak gören Judt, deneme türünün söylem kipiyle sınırladığı bu önemli anlatısını genel olarak 60 sonrası solun (geniş yelpazede sol) sorunu saptamada yetkin, kusursuz ama çözümlerinde zayıf, çocuksu özellikleriyle kotarıyor. Bence bir erksizlik (iktidarsızlık) başlı başına irdelenmesi gereken konu. Aynı şeyi Marksist yaklaşımlar için de ileri sürüyorum. Buna başvuru (referans) noktası yetersizliği demek doğru olur mu? Eski işçi sınıfı ya da devrim gönderiminin yeri kuramsal olarak doldurulamıyor (kem küm, sonuçta).

Ama tanı, küresel saldırı ve sonuçlarıyla ilgili olarak çok açık ve tartışma götürmez yargılar üreten bu yaklaşım, '*sol sesini yeniden bulmak zorunda*' (17) dese de sorunlu. Belki de tanı sorunlu. Çünkü tanı olguyla (devlet, teknoloji, modernite, vb.) sınırlı olabilir. Kuramsızlık (düş) marifet sayılıyor olabilir. Günah çıkarmaya yeltenirken işe kuramdan başlamak, yerine kuram dikemedikçe kötü bir başlangıç sayılabilir.

Judt'un kitap boyunca temel tezi, devleti küçülten, kamusal varlığı eriten artık tükenmiş siyasal izlence ve piyasacı girişimlerin yerini dolduracak eli güçlü tezleri siyasal erke dönüştürmenin Keynesgil yolunu bulmanın zorunluluğu. Elbette birincil kaynaklardan yararlanarak saptadığı ve katlanılmaz bulduğu gerçek zenginlikle yoksulluğun atbaşı geliştiği. "*Eşitsizlik yıpratıcıdır. Toplumlari içeriden çürütür.*" (25) Ama daha güzeli Judt'un kavrayışından bizim ülkemizde ayyuka çıkmış sadaka kültürünün genelde küresel etik bunalımın bir parçası olduğu gerçeğinin kaçmamış

oluşu. Hukuk ve sözleşme düzeni yerini kişi kişiye (daha geleneksel) ilişki biçimlerine gemi azıya almışçasına bırakması. Yitirilen bir dünyadır. (37)

Judt'un planlama ile kamusalılık arasında gözettiği ince ayırmadan önemli sonuçlar çıkabilecekse de, çok ayrıntıya girilmemiştir. Bir yerde şöyle diyor: *Bireylerin talepleri ne kadar meşru, talep ettikleri haklar ne kadar önemli olursa olsun, bunları öne çıkarmanın kaçınılmaz bir bedeli vardır: Ortak bir amaca sahip olma duygusu zayıflamaktaydı. Eskiden uygun söylemi bulmak için topluma ya da sınıfa ya da topluluğa bakılırdı: Herkes için iyi olan, tanımı gereği herhangi bir için de iyiydi: Ancak bunun aksi geçerli değildir. Bir kimseye yarayan bir başkasının gözünde belki değerli ve faydalı olabilir de, olmayabilir de. Daha önceki çağın filozofları bunu iyi anlamışlardı, geleneksel otoriteyle onun her birey üzerindeki hak iddialarını meşru göstermek için dini söyleme ve imgeleme başvurularının nedeni buydu zaten.*" (63)

Hoşuma giden bir başka incelikli Judt gözlemi de, kentsel başvuruların sürekliliğinin önemi üzerine yargısı. Londra'nın siyah taksileri üzerinden verdiği örnek harikaydı (İstanbul, İETT otobüs renklerinin yok edilmesi.) Öte yandan üniformanın eşitlikçilik göstergesi olduğunu ne çabuk unuttuk? (82) Bir başka yaşam gerçeği: özel, kapalı yerleşimler, mekânların varlığı ve artışı.(85) *"Pratikte, günlük hayatın 'özelleşmesi' konusunda gösterilen aşırı çabalar fiilen herkesin özgürlüğünü tehdit edecek şekilde kamusal alanı parçalayıp bölmektedir (...) Kamuyu özelden daha değerli görmeyi bıraktığımızda ise, neden güce karşı hukuku (hepsinden önemlisi de kamu yararını) üstün tutmamız gerektiğini anlamakta zorluk çekeceğimiz günler gelecektir."* (85)

Komünizm eleştirisinde 'ustaya bağlılık' (91) handikapı konusunda görüşüne katılmam zor Judt'un. Ama yanıştan kaçarken komünizm sonrası ironilerine (doluya) tutulmak kaçınılmaz mıydı gerçekten? *"Artık hepimiz demokratız."* (92) Yazar haklı serzenişinde: *"Komünizmin başarısızlığa uğramasıyla en basitinden devletin sağladığı her şeyin ya da iktisadi planlamanın da gözden düştüğü sonucuna varılamaz."* (93) 1989'dan sonra artık şunu öğrenmiş olmamız gerekirdi: Hiçbir şey (komünizm de dahil) gerekli ya da kaçınılmaz değil.(97) Ne yapılabilir sorusunda belirgin yanıtlarından biri, devletin piyasa ile çokuluslu şirketler arasında denge işlevi, aracı unsur, yeni bir rol üstlenebileceği yönünde Judt'un: *"Şimdi sıra bunun tersi olan anlayıştan, devletin tanımı gereği ve daima mevcut en kötü seçenek olduğu görüşünden kurtulmaya geldi."* (124) Devletin, başka herhangi bir şeyin yerini dolduramayacağı şeyler var. Bu noktada, yine incelikli kavrayış, beni can alıcı yerden yakalayarak, demiryolları (ulaşım) özelleştirmesinden doğabilecek sonuçları irdeliyor. Demiryolları ve garların kent kurma işlevlerine haklı olarak değiniyor. Ve ekliyor: artık kurtuluşumuz belki de ortak korkularımıza bağlı olacak: *"Daha açıkça söyleyelim, eğer sosyal demokrasinin bir geleceği olacaksa, bu korku sosyal demokrasisi şeklinde bir gelecek olacaktır."* (134) Yani sosyal demokrasi, yine de 'elimizde kalanların en iyisi'dir.(136)

(2012)

*

Judt, Tony; Anılar Şalesi (The Memory Chalet, 2010), Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım, Haziran 2013, İstanbul, 170 s.

Judt'ın (tarihçilerin) anıları çekiyor insanı. Onlar kendi kişisel zamanlarına daha dolu, genel tarihi de yüklüyorlar ve zengin, kavrayıcı, bol anıştırmalı izlenim yaratıyorlar okurda. Böylece tarihin kişi bakışından tanıklığı da, arkada tarihçi duyarlığı ve seçişiyle ortaya çıkmış oluyor. Başka hiçbir uzmanlık anılarla ilgili olarak bu zenginliği, özgünlüğü sağlamaz (sanırım). Özellikle çağdaş dönem tarihçileri için söylüyorum bunu. 20.yüzyılın büyük tarihçilerinin anılarını merak ederim (türle uzaklığıma karşın). Bu önemli bilim adamlarının bir özelliği de ortaya çıkar. Kişisel yeğlemeleri, değer yargıları ile bilimsel nesnellik, çok etkenli, bileşenli yani çoklu bakış yönteminin gerektirdiği kişi üzerinden sunulmuş (refere edilmiş) yığışımlı bakış arasındaki aralığı (mesafe) korumakta gösterdikleri titizlik, özen.

Judt'ta böyle belirgin bir açı ya da ayrışmadan söz edemeyiz. Aşağı yukarı tarihçiliğinin çizgisi ile kişisel algı (yaşantılama) çizgisi örtüşüyor. Bu çizgiyle benim bir okur olarak örtüşmem ise elbette sakınlı, çekincelidir. Ama tarihçinin beni hayran bırakan yanı kendisiyle dalga geçebilme yeteneği, İngilizlere özgü (hoş ABD uyruğu olarak tamamladı yaşamını) uzaktan, yansız yaklaşabilmesi kendine.

Kötülük Kol Gezerken'de özellikle küresel sermayenin yıkıcı etkilerine ilişkin gözlemleri ve yıkılan geçmişin yapılarına ilişkin geniş bakış açısıyla beni etkilemişti. Özellikle özelleştirmenin yığılmasına konu olmuş büyük kamu yapıları, dizgelerine ilişkin duygusal ve dosdoğru yaklaşımlarını sevmiştim. Demiryolu yapıları, toplu ulaşım dizgeleri, kentler, üniversiteler vb. hakkında daha somut, doğrudan ve kişisel deneyimleri anıların da önemli bölümünü oluşturuyor.

Bir imgeden (İsviçre'de kayak merkezlerinden biri olan dağ köyü Chesieres'deki küçük pansiyon) yola çıkan Judt, Proust gibi (çaya banmış bisküvi) bir Avrupa(lı) yaşam çıkarıyor imgesinden. Amyotrofik lateral skleroz (ALS) hastalığına yakalandıktan sonra (Lou Gehrig hastalığı) ve ölmeden önce kaleme aldığı bu anıları bilgelik yüklü bir direniş şarkısı olarak da okunabilir. Yalnızken ve kıpırtısız saatlerce yattığı gecelerde sırtı kaşındığında beynini seferber etmesindeki dokunaklılık bir yana, bir Anglo-Sakson mertliğiyle cepheden göğüslediği besbelli üzerine çullanan saldırıyı. Heidi'nin içine kapanık Alpli amcasını kastederek şöyle diyor: *"Alpli amca ve onun kaybettiğim dünyayı hatırlatan öfkesi önemini yitirir: Geçmiş beni çevreler ve istediğime kavuşurum."*

20.yüzyıl Avrupa'sının içinde beni gezdiren bu değerli anılar için bir şey yazmam gerekmiyor. Sosyal demokrasiyi çıpalayan ama İngiliz İşçi Partisi'nin yozlaşmasına da gözlerini yummayan, Sovyet dizgesine karşı neredeyse Komünizm karşıtı (anti-komünist) sertliğinde Judt'un anılarını güzel bir Türkçeyle okuduğuma iyi ettim diyorum yine de. Bir kent ulaşımcısı olarak beni Londra'nın otobüsleri (Green Line hattı), demiryolları, feribotlara ayrılmış bölümler özellikle ilgilendirip duygulandırdı. İstanbul'u, Judt'ın Londra'yı yaşadığı gibi yaşamak ve yazmak isterdim.

Bir tarihçi nasıl aynı zamanda çağının dünyasının aydını olur, sorusunun yanıtı burada veriliyor. İsrail (Kibutz), Filistin konusunda Yahudi kökenli tarihçinin örnek tutumu hepimize ışık tutmalı, derim. Restgele bir alıntıyla keseyim:

"Oysa 'diyalektik materyalizm' gibi 'piyasa' da sadece bir soyutlama: Aynı anda hem aşırı radikaldir (savundukları her şeyi gölgede bırakır) hem de akılsızlık doruğa çıkar (tartışmaya yer vermez). (136)

"Hepsinden önemlisi bir ideolojinin insanları kendine köle yapıp yapmadığı en iyi onların toplu olarak başka seçenekleri akla getirme yeteneksizliğiyle ölçülür." (136)

Haklısınız Tony Judt: Tarih aynı zamanda imge(sel)dir.

(2013)

*

Judt, Tony; Olgular Değişince. Denemeler, 1995-2010 (When the Facts Change,2015), Çev. Dilek Şendil, Yapı Kredi Yayınları, Birinci basım, Kasım 2017, İstanbul, 327 s., Büyük boy.

(2018)

EROL SELKIRK (1948, ABD)
NAOMI ROSENBLATT (1933, İsrail)
SHEY WOLVEK-PFISTER (1949, ABD)

Selkirk, Erol/Rosenblatt, Naomi/Wolvek-Pfister, Shey; Çizgilerle II. Dünya Savaşı (World War II for beginners, 1991), Çev. Mehmet Harmancı, Milliyet Yayınları, Birinci basım, 1999, İstanbul, 190 s.

Milliyet'in çizgilerle dizisi, çocukluğumdan beri çizgi sever olduğum için, hoşuma gidiyor.

Diziye egemen olan anlayış çok tartışmalı olsa da sonuçta söylenen bunca söz, gösterilen bunca resim arasında doğrunun yakalanma olasılığı hiç de düşük değil. Çocukların, gençlerin okumaları gereken bir dizi. Ama her şeyi burada bulacaklarını sanmamalı, bu kadarıyla sakın ha yetinmemeli. Bu tür kitaplar başlangıç için iyi, ama handikaplı.

(2000-2005)

HÜSNÜ MAHALLİ (1949, Suriye-Türkiye)

Mahalli, Hüsnü; Filistin Benimdir (2020)
Kırmızı Kdi yayınları, Birinci basım, Ekim 2020, İstanbul, 564 s.,
Büyük boy.

(2021)

HALİT KAKINÇ (1952, Türkiye)

Kakinç, Halit; Sultan Galiyev ve Milli K  m  nizm (2003), Bulut Yayınları, 2003

Kakinç'in yapıtı da çoğu özgün araştırmalarımızın (Aydoğan, vb.) başlıca kusuruyla sakat... Gevezelik ve yinleme... Belki üç-beş sayfalık saygın bir çalışma olabilecekken şişirilmiş bir yapıt.

Bu şişirmeyi *Sultan Galiyev miti   retme* ve yayma çabasında da görmüyor değilim. Bu sola çıkış yolu bulmak yerine (*sınıfın* tarihsel işlevi yerine sömürgeciliğe ulusal, hatta giderek dinsel-etnik direnişi geçirme) solu gizli ve utanç verici bir biçimde ard  a  cılı  a (*postmodernizm*) ulama gizli amacını da taşımıyor değil. Niyetler beni ilgilendirmiyor bu kertede.

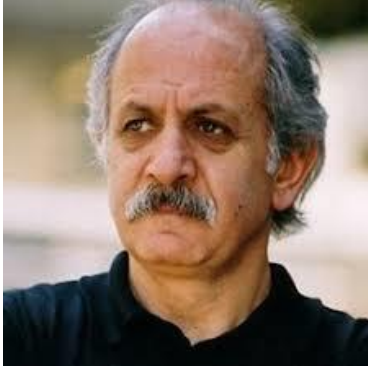
Ne yazık ki Atilla İlhan vb.'lerin de peşine düştüğü bu yaklaşımlar güncel küresel mantığın birer çıktısı (*artık*) gibi görünüyor görmesini bilene.

Ard  a  cı olan her şeye karşı çıkmalı, yerelliğe de evrenselliğe de.

Sultan Galiyev'le varılacak bir yer yok.

(2000-2005)

ALPER AKÇAM (1952, Türkiye)

**Akçam, Alper; Anadolu Rönesansı Esas Duruşta!.. (2009)
Arkadaş Yayınları, Birinci Basım, 2009, Ankara, 434 s., Büyük boy.**

Bu kitabı sabırla okudum. Bu kadar oylumlu olması hiç gerekmiyordu. Sonunda bu büyük boy 434 sayfanın temel tezleri yoğun, uzunca bir makalede çok anlamlı, güzel bir biçimde verilebilirdi.

Alper Akçam'ın yakın tarihimizle ilgili kimi görüşlerine ve bunları destekleyen yöntemibilimine katılmasam da, genel olarak Köy Enstitülerine odaklandığı görüşlerini hiç kuşkusuz önemli buluyorum.

Bu anlamda kitabın, belge değeri taşıdığı açık... Polemiği yumuşak, ikna edici bir biçimle yürütmesi olumlu... İlginç olan tarihe (özellikle kültürel tarih, kimlik sorunlarına) ve entellektüel yaşama, Türk yazınına Bakhtin'ci bir kuramsal çerçevede bakması ve doğrudan yorumuna altlık olarak bu çerçeveyi (halk kültürü, onun çoksesliliği, karnavalesk, vb.) kullanması... Ben onun bu yaklaşımını biraz zorlama bulduğumu belirtmeliyim. Çünkü Bakhtin'de son derece sağlam görünen tezler bile olguyla kuram arasında kurulan kısa devreler, atlamalar nedeniyle tartışılabilir görünmüştür bana. Modellemesiyle örnekleme arasında bence sorun var. Kuramının sınanması, yanlışlanması gerekir. Bu durumda Bakhtin'i alıp olur olmaz örneklere zorlamak, gerçeği zorlamak olur kanımca.

Ele aldığı ve polemik yaptığı kişiler gereğinden çok önemseniyor. Bu eğer ideolojik savaşımın bir taktik parçası olarak görünüyorsa, bunu örneğin bir Lenin'den daha geride yürütmemeliyiz.

Belki sonradan bir araya getirilen yazılardan kurgulandığı için, bir dağınıklık, dizgeselliklikten uzaklık, yinelenmeler vb. ile gerçekte aynı safta olduğumuz Alper Akçam'la buluşamadım. Beklediğim eleştiri bu değildi ve Bakhtin denli keskin bir zekaydı umduğum, ona başvurulduğuna göre. Belki daha fazlası da vardır. Belki ben bir şeyleri kaçırdım.

Bu kitabı okuyan biri ulusçuluk, Kemalizm, Kemal Tahir, Orhan Pamuk, vb. hakkında yol alamıyor. Oysa tam da bu beklentiyle almışızdır belki de elimize.

Yani belli bir soruya odaklanmadığı, onu açıklamadığı ve tüm yazılar bu soruya dönük kurgulanmadığı için 'dağınık' ve okurunu okudukça susatan bir kitap olmuş Akçam'ın çalışması. Bu ona kibanından öğrendiklerim için teşekkür borçlu olmadığım anlamına gelmez. Özellikle köy enstitüleri ve onların yönetimleriyle, politikalarla ilgili konularda...

Unutmadan, bir kavramı kullanıyor, ki benim için de çok önemli. Sınıflarının dışında kalmış toplumsal katmanlar, kesimler... Tarihin motoru sınıflar ama, tıpkı pazarda (piyasa) değerlerin fiyatlara dönüştükleri gibi, tarihte de sınıfları oluşturan insanlar gündelik pratikleri (faillik) içerisinde kendi sınıflarından farklılaşabilirler, kopabilirler ve genellikle böyle olmakta, tarih de yaygın ve ciddi bir biçimde (sandığımızdan çok) buna borçlu kalmaktadır. İşte bu kitaptaki en önemli şey belki de bu.

(2009)

JÜRGEN OSTERHAMMEL (1952, Almanya)

Osterhammel, Jürgen; Dönüşen Dünya: Küresel 19.Yüzyıl Tarihi
(Die Verwandlung der Welt. Eine Geschichte des 19.Jahrhunderts,
2013), **Çev. Mustafa Tüzel,**
Türkiye İş Bankası Yayınları, Birinci basım, Şubat 2022, İstanbul,
1533 s., Ciltli, Büyük boy.

(2022)

MÜSLÜM AKALIN (1955, Türkiye)

**Akalın, Müslüm; Millî Mücadelede Urfa: Anılar Belgeler (1985, Yerel tarih),
Şanlıurfa Belediyesi yayınları, İkinci basım, Nisan 2007, İstanbul,
286 s.**

Benim Şanlıurfa Lisesi'nden beri arkadaşım, bugün Şanlıurfa Baro Başkanı Müslüm'ün özellikle kentin ulusal savaşımızdaki (yakın tarihimizdeki) yerini belgelemeye çalışan emek ürünü çalışmalarının ilklerinden biri olan, bana imzasıyla sunduğu kitabın genişletilmiş yeni basımı. Daha önce denemelerini de okumuştum Müslüm'ün. Ama bu yerel tarih çalışmaları özellikle anlamlı, önemli... Tarihsel verinin belli bir dizgesellik (*sistematik*) içinde, ayıklanmış, doğru derlenmesi ve tarihsel yoruma açılması belki de genel(leştirilmiş) tarih çalışmalarından daha önemli. Çoğunlukla büyük buzdağının, yani tarih çalışmalarının su altı kesimi göze görünmez. Asıl ter orada dökülmüştür. Tarihin bilinci, felsefesi ancak doğru olgu, belge, bilgi üzerine kurulabilir, kurulmalı. Tarih bilimi, eğitimi de öncelikle araştırmacıları yetiştirmeyi amaçlamalı. Tarihçi olmamasına karşın Müslüm iyi bir örnek... Bir soru: Fransa'nın Urfa'daki tutumu, tüm güneydoğu Fransız işgal bölgesi için genelleştirilebilir mi acaba?

(2007)

ENZO TRAVERSO (1957, ABD)

Traverso, Enzo; Modern Barbarlığın Eleştirisi (Critique of Modern Barbarism: Essays on Fascism, Anti-Semitism and the use of History, 2019), Çev. Selim İ. Kabak, Ayrıntı Yayınları, Birinci basım, 2024, İstanbul; 204 s., Büyük boy.

Traverso ile yıldızım barışmadı bir türlü. Oysa sağlıklı sollu faşizm tezleri, yorumları hakkında yaptığı eleştirilerden (*kritik*) birçoğuna da katılıyorum. Ama beni düşündürten kendi faşizm yorumunun çıkış noktası, oradaki bükülme. Dolayısıyla kendini de tuzağa düşürdüğünü, eleştirisiyle kendini de eksilttiğini söyleyebilirim. Yanlış anlamadımsa kapsayıcı bir kuramın peşinde, çünkü bugüne dek yapılan tüm kuramsallaştırma çabalarını yetersiz, kusurlu görüyor, üstelik dediğim gibi hem sağdan hem de soldan yapılan kavrama girişimlerini...

İzlediğim kadarıyla 90'lı yıllardan 2020'lere faşizme bakışında bana göre olumlu bir seyir söz konusu. Sol geleneğin faşizm yorumuna karşı sert ve indirgemeci eleştirilerini giderek yumuşattığı, solun bu konudaki önyargısız ve ödünsüz yeni yorumlama girişimlerini daha çok dikkate aldığı görülüyor.

Kitap (***Modern Barbarlığın Eleştirisi***) işte değişik ve etkili olmuş faşizm yorumlarının eleştirilerini içeren 30 yıllık makaleler derlemesi. Ben Traverso'nun yaklaşımındaki dönüşüme odaklandığım için kitaptaki izleksel bölümlemeyi pek sevdim denemez. Zaman sıralı değil yazılar, bu da yazarın düşünsel gelişimini doğru yakalamayı engelliyor.

90'lı yıllarda faşizm gerçeğiyle yeniden yüzleşmek için Marx ve Marksizmle hesaplaşmak gerekir gibi bir saplantıdan yola çıkan Traverso zamanla bu yolun çıkışsızlığını kavramış gibi görünüyor. Bunun da nedeni yeni faşist devinimlerin ve liberal faşizm tezlerinin mide bulandıracak yorumları öne çıkarması olsa gerek. Göstergesi ister istemez sola doğru kayıyor Traverso'nun.

Özünde, faşizm yorumları, yeni faşizmin hiç de yeni bir şey söylemeyen, onaylayıcı ya da yadsımacı savlar ve kitle tabanları bir yana, birkaç öbekte toplanıyor. Önce faşizmle doğa (insan doğası) ilişkisi sorgulanıyor. Öncel, belirleyici etken hangisi? Soru bu. Doğacı yaklaşımlar faşizmi tarihsel toplumbilimle açıklamayı yetersiz buluyor, başka açıklama biçimleri, düzeneklerini öne çıkarıyorlar. Koca bir gelenek var bu yönde. (Frankfurt Okulu'nun çıkış gerekçelerinden biri de bu.) Toplumbilim yaklaşımı da kendi içinde soldan sağa ayrışıyor. Buradaki (yelpazedeki) sorun tarihsel siyasetbilimi bağlamında Yahudiciliği (*Siyonizm*) nereye koyacağımız, yerleştireceğimizde. Sol için ise Yahudicilik de tarihsel ivmeleyicilerin, toplumsal güçlerin (sınıf savaşı, vb.) bağlamı içinde açıklanmak zorunda. Buna karşı solun *insanlık* sorununu toplumsal çatışma temelli açıklamasındaki indirgemeciliği (!) imleyen sağdan birçok bakış var ve ağırlıkları oldukça büyük. Bugün İsrail devletinin

düşüngüsel (*ideolojik*) kaynakları arasında da bu bakışın sığılı, çarpıtması (*oportünizm*), yararcılığı (*pragmatizm*) açıktır. Oysa sol düşünce geleneğı, siyaseti ve tarihi topluma bağlamak zorundadır ve ana soru şudur: *Toplum nedir, nasıl biçimlenir, eyler?* Traverso tüm bu yaklaşımlara belirli bir uzaklıkta kalmayı yeğliyor, zaman zaman (daha çok Avrupa) işçi devinimini (*hareketi*) konuyla ilgili kayıtsızlık suçlamayı da unutmuyor.

Sağın devasa tüm faşizm tezleri işte bu yalın gerçekliğı örtbas etmekle ilgilidir, kimi de utangaç ya da dolaylı biçimde yapar bunu, Traverso gibi. Akademi bilimle düşüngü arasında uzun zamandır, ikiye bölündü, denebilir.

Zaten Traverso sonunda Mandel'i, Geras'ı öne çıkararak bir tür kendi çıkış noktasıyla çelişmeyi de göze alıyor. Onun yaklaşımı tüm bu eleştirdiğı görüşlerden geriye kalandır demek belki yanlış olur, bu konuda yeni çalışmalarına da bakmak gerek.

Bu derleme bağlamında daha ayrıntılara girmek istemem. Tabii Yıldızoğlu'nun '*Süreç Olarak Faşizm*' olarak adlandırdığı güncel gelişmeleri de faşizm üzerine bugüne değin geliştirilmiş kuramsal temeller üzerine oturtmanın önemli olduğunu belirtelim.

(2025)

CÜNEYT AKMAN (1958, Türkiye)

**Akman, Cüneyt; Kahrolsun İstibdat Yaşasın Hürriyet, (2018),
Tekin Yayınları, Birinci basım, Haziran 2018, İstanbul, 422 s., Büyük
boy.**

(2019)

VERONIQUE SALES (1961, Fransa)

Sales, Véronique, Der; Tarihçiler (Les Historiens, 2003), Çev. Elif Bildirici, İletişim Yayınları, Birinci basım, 2016, İstanbul, 471 s.

(2018)

STEPHAN REIMETZ (1962, Almanya)

Reimertz, Stephan; Çayın Kültür Tarihi (Vom Genuß des Tees: eine heitere Reise durch alte Landschaften, ehrwürdige Traditionen und moderne Verhältnisse, inklusive einer kleinen Teeschule; [eine Kulturgeschichte], 1968), **Çev. Mustafa Tüzel, Dost Yayınları, İkinci basım, 2003, İstanbul, 167 s.**

Nefis bir yapıt, nefis bir çeviri... Çay içme zevkini arttıran, zevkli, hoş bir çalışma. Çay içme bir seçici ekin (*kültür*) olayına dönüştürülmeli bilge yazarına göre. Katılıyorum.

(2006)

BARIŞ ÜNLÜ (1965, Türkiye)

**Ünlü, Barış; Türklük Sözleşmesi. Oluşumu, İşleyişi ve Krizi (2018),
Dipnot Yayınları, İkinci basım, 2018, Ankara, 386 s.**

(2018)

ELUNED SUMMERS-BREMNER (1966, Yeni Zelanda)

**Summers-Bremner, Eluned; Uykusuzluk. Kültürel Bir tarih (2008),
Çev. Kemal Atakay,
Yapı Kredi Yayınları, Birinci Basım, Temmuz 2009, İstanbul, 206 s.7**

Summers-Bremner'in çalışması beni doyurdu diyemiyorum. Sorusu oldukça güzel bir soruyken (moderniteyle değeri yiten uyku ve uykunun tarihselliği) verilen yanıt bana belli bir teze sığdırılmış doğrulama aracı gibi geldi. Çünkü başka yanıtlar da aynı düzeyde geçerli açıklamalar olabilirdi.

Yazara göre günümüzden değişik olarak antik dünyada gece dünyanın gerçek hali, gün ise gecenin olmayışı (18) Rönesans'la (Shakespeare) dünya zamanı ile (döngüsellik) bireysel zaman (çizgisellik) artık kopar, uyumlu Tanrısal eşzamanlılıklarını yitirirler (76) Eskinin (antikitenin) yaşam kaynağı uykusuzluk 18.yy.la birlikte cansıkıntısına eşlik edecektir İngiltere'de doğarak (100) Uyku artık 19.yüzyıl girerken, askerler, ressamalar, histerikler, vb. için lükstür (109) Summers-Bremner'in 19.yüzyıl ve yazarlarından Dickens hakkında pek de benimseyemediğim bir yargısını buraya alacağım:

"Dickens'in yalnızca biraz dinlenmek istediğini düşünebiliriz, ama uykusuzluğun hummalı artışını kendi lehine çevirip kazanca dönüştürdüğü duygusundan kurtulmak zor. Sonuçta, uykusuzluk ardışık [serial] düşüncelerin zihinden geçmesi demektir, Dickens'in geçim kaynağı da tefrika [serial] okurlarıydı." (154)

(2011)

FRANCES STONOR SAUNDERS (1966, İngiltere)

Saunders, Frances Stonor; Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı (Who Paid the Piper? The CIA and Cultural Cold War, 1999), Çev. Ülker İnce, İmge Yayınları, Birinci basım, Mayıs 2016, Ankara, 538 s.

Ülker İnce'nin çok başarılı çevirisinden gecikmeli okuduğum ünlü **Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı**⁴ kitabının yazarı 1966 doğumlu İngiliz kadın gazeteci. Savaş sonrası, soğuk savaş döneminin kıta Avrupasında CIA'nın ekinel (kültürel) çıkartmasının adım adım izini süren yoğun bir araştırma. Bir tür belgesel tarih çalışması. Genel yargılarla yetindiğimiz konuda, Batının özgürlük ve demokrasi çılgınlıklarına, arkasında gücü ve niyeti görünür kılarak atılmış güçlü bir tokat. Beni huzursuz eden yanı ise yazarın bir üstte özgürlük sığınağından konuşması. Hem nalına hem mihına. Konusu Batının (ABD) girişimlerine odaklandığı için öbür yanın kuşkulu girişimlerine yalnızca şöyle bir dokunarak geçiliyor izlenimi, havası var. ABD kötü evet ama Stalin Rusyası da daha masum ya da iyi değil. Ama bizi bu ilgilendirmiyor. Çektiği fotoğraf tartışma götürmeyecek kerte açık, belgeli ve içler acısı.

Çoğumuz dünya taşrasından bakarak kimi kurumlar, adlar hakkında yanıltma hakkımızı çok görmeyebiliriz kendimize ama ya batılı aydınlar, düşünürler, yazarlar. Birçoğu içinde yer aldıkları etkinliğin kaynakları konusunda bilgisiz olabilirler ama bazıları en azından kuşkuludur ve yine de yer almışlardır. Hatta solun kalesi gibi görünen yayınlar, yazarlar, düşünürler...

Koestler, Silone, vb.

Yine de köktenci yargılara uzak durmak, Saunders'in anlatısından zorunlu çıkarılacak sonuçlar konusunda işi acımasızlığa vardırmamak bana doğru geliyor.

Önemli, göz açıcı bir kaynak ama her şey demek değil. Son bölümcesini (*paragraf*) alıntılıyorum:

"Joseph Alsop, Isaiah Berlin'e, hepsinin mezar taşına yazılabilecek bir ey söylemişti: 'Amerikan istihbaratının Altın Çağ'ına duyulan sorgulanmamış özlem'in gerisinde çok

⁴ Frances Stonor Saunders; **Parayı Verdi Düdüğü Çaldı: Sanat ve Edebiyat Dünyasında CIA Parmağı** (Who Paid the Piper?: The CIA and Cultural Cold War, 1999), Çev. Ülker İnce, İmge y, Birinci basım, 2016, Ankara, 538 s.

daha utandırıcı bir gerçek yatıyordu. Dante okumuş, Yale'e gitmiş vatandaşlık erdemi eğitimi almış bu aynı insanlar, demokratik seçimlerin sonuçlarıyla oynadılar, insanlara haberleri olmadan LSD verdiler, binlerce Amerikan vatandaşının mektuplarını açtılar, hükümetleri düşürdüler, diktatörlükleri desteklediler, cinayetler düzenlediler. Domuzlar Körfezi felaketini hazırladılar. Ne adına? diye soruyordu onları eleştiren biri. Vatandaşlık erdemi adına değil, imparatorluk adına.” (514)

(2020)

ROBERT EAGLESTONE (1968, İngiltere)

Eaglestone, Robert; Postmodernizm ve Holocaust'un İnkâr Edilmesi (Postmodernism and Holocaust Denial, 2001), **Çev. Ebru Kılıç, Everest Yayınları, Birinci basım, 2002, İstanbul, 90 s.**

Bu çok önemli çalışmada Eaglestone, '*Holocaust'un inkâr edilmesi kötü tarih değildir, hiçbir biçimde tarih değildir aslında ve tarihmiş gibi de tartışılmaz*' (s.70), diyor. Yazarın *tarih kuramı*yla ilgili yaklaşımları ise oldukça tartışmalı.

(2000-2005)

ÖZGÜR ERDEM (1977, Türkiye)

Erdem, Özgür; Dersim Yalanları ve Gerçekler (2012)
İleri Yayınları, Birinci basım, Ocak 2012, İstanbul, 285 s., Büyük boy.

Türk Solu nasıl bir çevre, solu neresinden kavıyorlar bilemiyorum. Solun ulusalcılıkla özdeşleştirilmesi bambaşka bir şey. Zaman zaman solla ulusalcılığın yolları kesişir, çakışır ya da ayrışır. Amerika'yı yeniden bulacak değilim. Sosyalizmin 20.yüzyıl tarihini doğru dürüst okumak, ulusal meseleye nasıl bakıldığını, konunun kuramsal anlamda çoktan çözümlendiğini göstermeye yeter.

İleri Yayınlarının **Atatürk ve Kürtler** (Serap Yeşiltuna, 2012) adlı belge ağırlıklı çalışmasını bu kitap öncesinde ayrıntılı incelemiştim. Cumhuriyetin şafağında ayrılıkçı bir hareketi bastırmak için güç kullanıldığını yadsıyordu yazar. Dönemin yasaları, raporları, TBMM tutanakları son yıllarda ivmelenmiş büyük Kürtçü yalanın doğru ölçeklerde aslına işaret ediyordu. Yine de çalışmanın düşünsel tasarında beni huzursuz eden bir şeyler vardı açıkçası. Belgeler değil, yazarın yaklaşımında toplumsal bir saptama, çözümçül bir bakış açısı değil duygu yoğun bir Türk(lük) vurgusu vardı ve sanki bu duygunun altı koftu.

Özgür Erdem'in bu çalışmasında daha tikel bir olaya odaklanılıyor: Dersim (dolayında yaratılan efsane). Sınırlı ama açık kaynaklar Erdem'in tezini güçlendiriyor güçlendirmesine ve sonuçlarına katılıyorum ben de. Ama daha kuramsal, daha temel bir yöntem tartışması yapılmadan (yani tarih, siyasetbilimi, toplumbilimi açısından) olgu düzeyinde yürütülen tartışma çekişme (polemik) niteliği taşıyor ve itiş kakış kazanına yuvarlanmış bir tartışmadan da hayır gelmez. Çünkü it dalaşını dışarıdan izleyen, karşıt ama eşit güç ve yaklaşımların didişmesi gibi algılar tartışmayı. Çekişme kaynaksız, neredeyse bilimsiz yürür. Ya da kaynaklar güdümlüdür. Dolayısıyla '*acaip*' yalan kaldırır bu türden didişmeli tartışmalar, hele de günceler (dava, vb.) ilintilenmişse durmayın önlerinde. Dev gibi yalan tsunami dalgalarından kaç kaçabilirsen. Ata tuta, palavra sık sık, yalana söyleyenin de inandığı bir linç tını doğar kaçınılmazca. (Zamanın trajikomik tını.) Kan çoktan tutmuştur, bedel ilk karşımıza çıkana unutamayacağı biçimde ödetilecektir. *Kanı kan yumaz*, unutmayın.

Önce kavram tutulmasından bir kurtulalım hele. Kavramın bulanığını, bulanık suda balık avlamaya kalkan sever öncelikle. Çağcılar (postmodern) düşünce (!) İslamcılar ve Kürtçüler denli kimseye yaramadı. Hele yakın geçmişin yırtıcı köpek dişli ulus-devleti, günümüzün zavallı sürgünü usla (akıl), yetkeyle (otorite), Jakobenizmle, vb. özdeşleştirilmedi mi? Elim çenemde tutulakalıyorum, kimi neyle düzeltmeli Allahaşkına. Sanki tarihin herhangi bir deliğinde özdeşik (homojen) yapılar

olabilirmiş de, biz de aynı eşlenik güçle karşı'cılık (anti'cilik) oynayabilirmişiz gibi. Söyleyin bana, usumu kim koruyacak? Geliyor seninki, us tutulması yaşayacağına gel beri, katıl bize, hep beraber 'yetmez ama evet'çilik oynayalım, diyor. Eskiden evcilik oynardık ama bu başka bir şey.

Ayracı kapasam iyi olacak, sinirlerime iyi gelmiyor yazdığım şey.

Özgür Erdem'in kitabına gelince onun da temel tezi; Dersim Ayaklanması'nın sömürgeci güdümlü (İngiltere, Fransa) gerici, feodal bir ayaklanma olduğu, yeni cumhuriyet yönetiminin ulusal iradeyi Dersim'e, feodal yapıyı kırma ve reform amaçlı olarak dayattığı ve askeri güç kullandığı, aşiret beyleri ve şeyhlerle halkı özenle birbirinden ayırdığı; Dersim'le ilgili büyük yalan üretildiği; zorunlu iskânın feodal etkinliği kırma amaçlı olduğu ama 50'lerde sürecin tersine çevrildiği biçiminde... Resmi belgelere, özellikle temel kaynaklardan biri sayılan Genelkurmay'ın ünlü yayınına, nüfus verilerine ve dönemin basınına yaslanıyor.

Tarihsel olgu düzeyinde, elle olgu-yoklayıcı amacına en uygun gerçeği (!) her halükârda bulup buluşturacağından, ağızla kuş tutulsa nafi'dir. Tezlerin ciddiye alınması için tarihe bir çerçeve gerek. Tarihçi nerede duruyor sorusunu yanıtlamadan tarih diye bir şey olmaz. Ama neleri unutmadık ki... Bu belge, bilgi tarihçiliğini önemsememek değil, yanlış anlaşılmasın. Ama savaş bilim(sel) olarak da yürütülecekse kuramsız olmaz, onun bunun, gözü kan tutmuşun elinde kalır.

Bir toplumun ıllıllığı tarih kavramını algılama biçimiyle birebir ilgili. Tarihi, köken, gerekçe, açıklamadan ayıramayan bu ıllıllık ucuz siyasete gereç olmaktan öte geçmez. Ucuz olması ödenecek bedeli yazık ki hafifletmez. Çünkü küreyi yöneten siyasetler bilimsel olarak ucuzlar ama gerçek de ortada. Ucuz siyasetin pahalı (hem de çok pahalı) bedeli... Kürtçülük de son 30 yılın boşluğunda kakışlanan bu ucuz küresel siyasetin parçası, araçlarından biri, piyonu. Ama unutmayalım hiçbir taş, satranç oyununun yerine geçmez. Taşın at ya da vezir vb. olması onu oyunun dışına ya da üstüne çıkarmaz. Tıpkı ulusal devletin de bu anlamda ayrıcalıklı sayılamayacağı, bağlama göre piyonluk, atlık, vezirlik vb. yaptığı, yapacağı gibi.

Bakış açımızı daraltmayalım, diyeceğim budur.

Bir görüntü var belleğimde. Başbakan, geçen yıldır sanırım, elinde bir belgeyle 1937-38'de TC Devletinin ve ordusunun nasıl kıyım gerçekleştirdiğini TV'lerde bas bas bağıırıyordu. Bu günleri de gördük sonunda şükür...

(2013)

SHELLEY WALIA (XXXX, Hindistan)

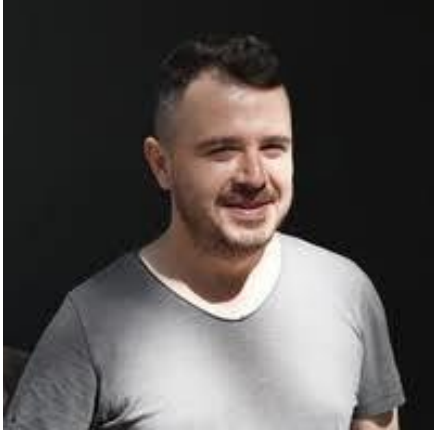
Walia, Shelley; Edward Said ve Tarih Yazımı (Edward Said and the Writing of History- Postmodern Encounters, 1997), **Çev. Gürol Koca, Everest yayınları, Birinci basım, 2004, İstanbul, 104 s.**

Said hakkında iyi bir makale.

Tarih, doğu, ideoloji, egemenlik (hegemonya) kavramları Said bağlamında irdeleniyor.

(2000-2005)

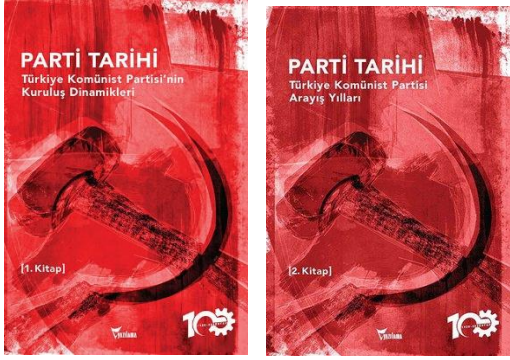
HALİL AKKURT (1985, Türkiye)

**Akkurt, Halil; Türkiye Solunda Osmanlı Toplum Yapısı Tartışmaları
1960-1980 (2020),
İmge Yayınları, Birinci basım, Ocak 2020, Ankara, 476 s.**

(2020)

TKP PARTİ TARİHİ ARAŞTIRMA GRUBU (Türkiye)

**TKP Parti Tarihi Araştırma Grubu; Parti Tarihi Cilt 1.1920-1927
Trkiye komünist Partisi'nin Kuruluş Dinamikleri (2021),
Yazılama Yayınları, İkinci basım, Şubat 2021, İstanbul, 352 s.,
Büyük boy.**

(2022)

*

**TKP Parti Tarihi Araştırma Grubu; Parti Tarihi Cilt 2.1927-1960
Arayış Yılları (2021),
Yazılama Yayınları, Birinci basım, Ekim 2021, İstanbul, 392 s., Büyük
boy.**

(2022)